

PRAKTIJK
GERICHT
ONDERZOEK
MASTER
SPECIAL
EDUCATIONAL
NEEDS

EEN POSITIEF PEDAGOGISCH KLIMAAT ALS
BASIS VOOR STIMULEREND ONDERWIJS.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
Voorwoord	3
Samenvatting	4
1: Inleiding.	5-6
2: Theoretisch kader.	7-14
3: Opzet van het onderzoek.	15-16
4: Resultaten.	17-22
4.1 Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat er voor de Vlonder uit?	
4.1.1 Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat er volgens de leerkrachten van de Vlonder uit?	17
4.1.2 Wat verstaan de leerlingen van de Vlonder onder een positief pedagogisch klimaat?	17
4.1.3 Hoe beschrijven de ouders van de Vlonder een positief pedagogisch klimaat?	17
4.2 Hoe wordt het pedagogisch klimaat op de Vlonder op dit moment beleefd?	17
4.2.1 Hoe beleven de leerlingen van de Vlonder het pedagogisch klimaat op school?	17
4.2.2 Hoe beleven de ouders het pedagogisch klimaat op de Vlonder?	18
4.2.3 Hoe is de beleving van het pedagogisch klimaat onder de leerkrachten van de Vlonder?	18
4.3 Welke interventies op probleemgedrag worden op dit moment ingezet op de Vlonder en wat zijn de ervaringen hiermee?	18
4.3.1 Welke interventies worden er op dit moment ingezet op de Vlonder om probleemgedrag te stoppen en/of te voorkomen?	18
4.3.2 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens leerkrachten?	18-19
4.3.3 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens leerlingen?	19
4.3.4 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens ouders?	19
5: Conclusies en discussie.	20-23
5.1 Conclusies	
5.1.1 Onderzoeksvraag 1.	20
5.1.2 Onderzoeksvraag 2.	20
5.1.3 Onderzoeksvraag 3.	20-21
5.1.4 Centrale vraagstelling.	21
5.2 Aanbevelingen	22-23
Literatuurlijst	24-25
Bijlage 1: enquête leerkrachten.	26-27
Bijlage 2: enquête ouders.	28-29
Bijlage 3: thermometer de Veilige school.	30-32
Bijlage 4: uitkomsten enquête leerkrachten.	33-37
Bijlage 5: uitkomsten enquête ouders.	38-44
Bijlage 6: Observatieverslag.	45
Bijlage 7: Verslaglegging interview leerlingen.	46
Bijlage 8: Verslaglegging interviews ouders.	47-48
Bijlage 9: Verslaglegging interviews leerkrachten.	49

Voorwoord

Voor u ligt het praktijk gericht onderzoek, geschreven door Patricia Wiessenberg. Dit onderzoek met de titel: “Een positief pedagogisch klimaat als basis voor stimulerend onderwijs” vormt het kopstuk van de Master Special Educational Needs. Een stuk waar ik trots op ben en met veel plezier aan heb gewerkt. Het heeft me ook wakker geschud, mijn interesse en nieuwsgierigheid zijn niet altijd dezelfde interesse als die van anderen. Slechts 18 ouders waren bereid om de enquête in te vullen. Een erg teleurstellend aantal wat mij betreft. Daarnaast kwam er weinig tot geen respons van de leerkrachten op het onderzoek. Ik hoop dat zij door het lezen van dit onderzoek toch geraakt kunnen worden en met frisse moed met mijn aanbevelingen aan de slag zullen gaan. Ik wens u veel leesplezier.

Samenvatting

“Met positieve stimulans doet iedereen het beter” (Heuvel, 2010, zoals geciteerd in Hemels, 2010).

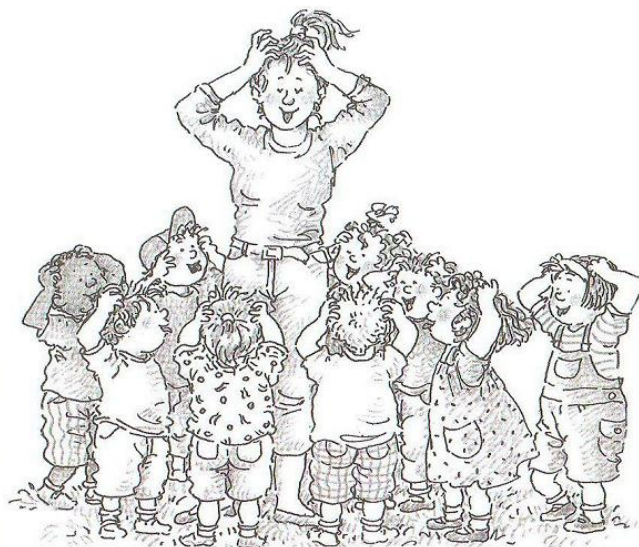
Dit onderzoek, uitgevoerd op basisschool de Vlonder, heeft alles te maken met positiviteit. Ik ben op zoek gegaan naar handreikingen voor een positief pedagogisch klimaat. Ik heb onderzocht hoe het pedagogisch klimaat nu wordt ervaren door leerkrachten, leerlingen en ouders en hoe dit zou moeten zijn. Daarnaast is onderzocht welke interventies er op probleemgedrag zijn en uitgevoerd worden.

Een positief pedagogisch klimaat is een klimaat waarbinnen leerlingen succesvol kunnen zijn. Waar leerlingen zich veilig en geborgen voelen, gezond zijn en het onderwijs volgen wat bij ze past (Hees, 2009). Binnen een pedagogisch klimaat worden keuzes gemaakt op het gebied van omgangsregels en normen, maar er wordt ook specifiek stilgestaan bij de benadering en behandeling van probleemgedrag. De vraag is ‘wat is precies probleemgedrag?’. Van der Ploeg (zoals geciteerd in Hajer & Hijlkema, 2007) beschrijft: we spreken van probleemgedrag als ouders, leerkrachten en andere personen dit gedrag beschouwen als strijdig met de door hen en de samenleving gehanteerde normen en regels en/of wanneer deskundigen dit gedrag als problematisch beoordelen op basis van valide kenmerken inzake psychische (on)gezondheid. De visie van Van der Ploeg wordt gedeeld door velen en lijkt vanzelfsprekend. In de praktijk blijkt dit niet zo te zijn.

Om probleemgedrag te stoppen en/of te voorkomen worden interventies ingezet. Een interventie is een actieve, bewuste en geplande ingreep in een groep om het functioneren van de groep te verbeteren. Een interventie is een bewuste keuze, die weloverwogen wordt gekozen door de leerkracht en/of het team. Op basisschool de Vlonder worden verschillende interventies ingezet. De vraag is welke interventies daadwerkelijk werken. De meningen van de leerkrachten zijn verdeeld.

In dit onderzoek is er continu geschakeld tussen leerkrachten, ouders en leerlingen. Op deze manier is het onderwerp vanuit verschillende hoeken belicht. Op deze manier is de betrokkenheid bij alle deelnemers vergroot en met name bij leerkrachten en ouders is bewustwording gecreëerd.

De aanbevelingen die geschreven zijn voor basisschool de Vlonder zijn gevormd vanuit een eigen visie, theoretische onderbouwing en praktijkkennis. Door middel van de aanbevelingen kan er op basisschool de Vlonder een positief pedagogisch klimaat worden neergezet.

1: Inleiding.

Het praktijk gericht onderzoek biedt de student de kans om een kritische praktijk situatie te onderzoeken, helemaal uit te pluizen en waar nodig te verbeteren. “Onderzoeken’ is een term die tot het hedendaagse leven behoort. Iedereen weet wat onderzoeken is” (Harinck, 2010, p.11).

‘Onderzoek’ wordt in het woordenboek omschreven als: *middel tot vergaren en verruimen van kennis en inzicht*. Dit onderzoek is gericht op de praktijksituatie op basisschool de Vlonder, te Hattem.

De Vlonder is een reguliere basisschool met ongeveer 160 leerlingen. Het aantal zorgleerlingen is groot, zowel op cognitief gebied als op het gebied van gedrag. De leerlingen hebben een bepaalde sturing nodig, waarbij soms gecorrigeerd moet worden. Over het algemeen wordt er in de bovenbouw van de Vlonder (groep 5 t/m 8) nablijven ingezet als strafmaatregel. Veelal zijn het dezelfde kinderen die keer op keer moeten blijven zitten. Dit heeft geen positieve uitwerking. Daarbij geeft het de leerkrachten ook een negatief gevoel. Uit onderzoek van Bandura (n.d., zoals geciteerd in Vrugt, 1998) is gebleken dat met het nemen van een strafmaatregel probleemgedrag weliswaar onder controle gekregen kan worden, maar dat het niet vanzelfsprekend leidt tot gewenst gedrag of tot vermindering van de neiging om probleemgedrag te vertonen. Dit is ook de ervaring van de leerkrachten op de Vlonder. Aussems & Zwaan (1991), Van Geel (2006) en Boon (2009a) (zoals geciteerd in Wolf & Beukering, 2009) hebben onderzoek gedaan naar zinvolle en effectieve straffen. Een straf komt het meest tot zijn recht als de opvoeder ook andere opvoedingsmiddelen kan hanteren. Het moet ingebed zijn in een positief pedagogisch klimaat. De handreikingen die er op dit moment zijn voor een positief pedagogisch klimaat zijn summier en daarom is hier de focus op gelegd in dit onderzoek. Een positief pedagogisch klimaat is nodig om de kinderen tot leren te kunnen laten komen. Van Gennip (2007, zoals geciteerd in Schölvink, Jansen en Minnaert, 2001, p.39) stelt dat leraren die een goede relatie met de leerlingen onderhouden en een positief klimaat weten te scheppen, de ruimte hebben om pedagogische interventies toe te passen. Hierbij is het van belang adequate strategieën voor klassenmanagement toe te passen en een heldere structuur en orde te hanteren. Ook het hebben van afspraken over klassenregels en het inspelen op eigen verantwoordelijkheid dragen bij aan een pedagogische basis waarin kinderen optimaal van de instructie kunnen profiteren. Stevens (2002) spreekt in zijn boek ‘Zin in leren’ over de 3 basisbehoeften: relatie, competentie en autonomie. “Het gaat om authentiek contact met jezelf en de ander (contact tussen schoolleider en leraar, tussen leraar en leerling, tussen leraren onderling, tussen leerlingen onderling) als voorwaarden voor vervulling van de competentiebehoefte” (Korthagen & Vasalos, 2007, p.20). Een positief pedagogisch klimaat en gedrag zijn nauw met elkaar verbonden. Gedrag is een vak. Net als onderwijzen van lezen, schrijven en rekenen, moet de leerlingen specifiek gewenst gedrag aangeleerd worden. En wanneer leerlingen dit gewenste gedrag laten zien, moet dit gedrag vervolgens positief bevestigd worden. Dan zal de leerling dit gedrag vaker laten zien (Brewer & Mueller, 2011).

Basisschool de Vlonder is op zoek naar een heldere visie op probleemgedrag en wil binnen de school een doorgaande lijn zien in het handelen van leerkrachten wat betreft gewenst gedrag van leerlingen. Een doorgaande lijn die ondersteund wordt door leerkrachten, ouders en leerlingen. De doelstelling, centrale vraagstelling en onderzoeksvragen die geformuleerd zijn voor het onderzoek worden hieronder weergegeven.

Doelstelling: *Uitgangspunten formuleren voor een positief pedagogisch klimaat ten aanzien van probleemgedrag op basisschool de Vlonder.*

Centrale vraagstelling: *Wat is er op basisschool de Vlonder nodig om een positief pedagogisch klimaat te ontwikkelen?*

Onderzoeksvragen:

Onderzoeksvraag 1:

Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat er voor de Vlonder uit?

Deelvragen:

- 2.1 Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat er volgens de leerkrachten van de Vlonder uit?
- 2.2 Wat verstaan de leerlingen van de Vlonder onder een positief pedagogisch klimaat?
- 2.3 Hoe beschrijven de ouders van de Vlonder een positief pedagogisch klimaat?

Onderzoeksvraag 2:

Hoe wordt het pedagogisch klimaat op de Vlonder op dit moment beleefd?

Deelvragen:

- 3.1 Hoe beleven de leerlingen van de Vlonder het pedagogisch klimaat op school?
- 3.2 Hoe beleven de ouders het pedagogisch klimaat op de Vlonder?
- 3.3 Hoe is de beleving van het pedagogisch klimaat onder de leerkrachten van de Vlonder?

Onderzoeksvraag 3:

Welke interventies op probleemgedrag worden op dit moment ingezet op de Vlonder en wat zijn de ervaringen hiermee?

Deelvragen:

- 1.1 Welke interventies worden er op dit moment ingezet op de Vlonder om probleemgedrag te stoppen en/of te voorkomen?
- 1.2 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens leerkrachten?
- 1.3 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens leerlingen?
- 1.4 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens ouders?

2: Theoretisch kader.

In dit hoofdstuk worden de kernbegrippen kort beschreven, waarbij inzichten uit de literatuur en uit eigen ervaring worden geïntegreerd.

De kernbegrippen binnen dit onderzoek zijn:

- Pedagogisch klimaat.
- Probleemgedrag.
- Interventies.

Achtereenvolgens worden de kernbegrippen verder toegelicht en uitgediept.

Pedagogisch klimaat

De onderzoeker omschrijft het pedagogisch klimaat als het klimaat, de sfeer, die wordt neergezet waarbinnen opgevoed wordt. In het onderwijs is dit het klimaat wat je als leerkracht wilt neerzetten binnen jouw groep en in de school. Doel van dit onderzoek is het ontwikkelen van een *positief* pedagogisch klimaat. Wanneer er leerlingen met probleemgedrag het opvoedingsklimaat verstoren binnen de groep is het zaak dit gedrag te analyseren (zie ook het kopje *probleemgedrag*). Hierbij is het van belang de interactie tussen leerkracht en leerling onder de loep te nemen, maar ook de interactie tussen leerling en leerling. Dit zijn immers de personen die binnen het opvoedingsklimaat moeten werken. Verheij & van Doorn (2008) beschrijven in hun boek 'Ontwikkeling & leren' de vormgeving van een onderwijs-leersituatie. Deze situatie moet afgestemd worden op de leerling en het probleemgedrag dat deze leerling vertoont. Zij spreken van optimalisering van de leervoorwaardelijke sfeer. Bijvoorbeeld: voor een leerling met motivatieproblemen en daardoor vertonend probleemgedrag moet het leren aantrekkelijker gemaakt worden en aangesloten worden bij de belevingswereld van de leerling. Ook gaan zij er vanuit dat de leerkracht werkt vanuit de veronderstelling dat een persoonlijke relatie met de leerling is op te bouwen of te optimaliseren. Een goede relatie tussen leraar en leerling is essentieel voor goed onderwijs (Janssens & Woltjer, 2006). "Om te voorkomen dat we de eigenheid en de normaliteit van het kinderen niet meer zien, teveel of te weinig van ze vragen en hen onterecht diagnoses opplakken, zullen we serieus naar het kind moeten luisteren. Van belang is daarom het kunnen communiceren met kinderen" (Delfos, 2000, zoals geciteerd in Delfos, n.d. p.3). Communicatie speelt een belangrijke rol binnen het pedagogisch klimaat. Leerlingen kunnen waardevolle feedback geven: wat doen we als leerkracht goed en wat kan er beter (Pameijer, Beukering & de Lange, 2009). Met deze informatie kan de leerkracht reflecteren op zijn eigen gedrag en zo nodig het gedrag aanpassen. Van belang is de houding van de leerkracht, deze moet respect, geduld, warmte, belangstelling en inlevingsvermogen kunnen tonen. Door het uitvoeren van gesprekken kan het pedagogisch klimaat positief worden versterkt. Een actuele methode om positief gedrag bij kinderen te versterken is PBS (positive behavior support) (Sprague & Golly, 2013), zij sluiten aan bij de hiervoor genoemde uitgangspunten. "Met positieve stimulans doet iedereen het beter" (Heuvel, 2010, zoals geciteerd in Hemels, 2010). Dit is de gedachte achter PBS. Een pedagogisch schoolconcept helpt bij de aansturing van het opvoedingsklimaat op school. Naast PBS zijn er verschillende methodes beschikbaar die richtlijnen en handreikingen bieden voor een pedagogisch schoolconcept. Pedagogische ideeën en interventies worden vastgelegd en inspireren tot het maken van afspraken over het opvoedingsklimaat op school. In figuur 1 is overzichtelijk de kern van een positief pedagogisch klimaat weergegeven.

Figuur 1 (Hees, 2009, p.481)

Met dit uitgangspunt worden de gedachtes over een positief pedagogisch klimaat, zoals die er nu zijn, ondersteund. Binnen de school worden de voorwaarden voor de leerlingen geschept om tot optimaal leren te kunnen komen. Dit moet voor iedere leerling mogelijk zijn. De leerkracht biedt veiligheid en geborgenheid door zich open en eerlijk op te stellen naar de leerlingen. Op het moment dat er zich probleemgedrag voordoet bij één of enkele leerlingen gaat de leerkracht eerst bij zichzelf te rade.

Probleemgedrag

Wanneer we spreken over probleemgedrag moet allereerst helder zijn wat er onder probleemgedrag wordt verstaan. Van der Ploeg (zoals geciteerd in Hajer & Hijlkema, 2007) beschrijft: we spreken van probleemgedrag als ouders, leerkrachten en andere personen dit gedrag beschouwen als strijdig met de door hen en de samenleving gehanteerde normen en regels en/of wanneer deskundigen dit gedrag als problematisch beoordelen op basis van valide kenmerken inzake psychische (on)gezondheid. Mijn ervaring is dat probleemgedrag bij leerlingen nogal eens verward wordt met de gedragstoornis. Zoals van Lieshout (2009) zegt: een gedragsprobleem heb je, het staat meer buiten de persoon en is zodoende voornamelijk reactief van aard. In de interactie met de omgeving vindt men vaak de oorzaak. Er is altijd een wisselwerking tussen leerling en omgeving. De omgeving kan op school zijn, maar ook thuis, bij de voetbal, in de speeltuin, enzovoorts. Bij een gedragsstoornis ligt de oorsprong vaak in aanleg en rijping van het centraal zenuwstelsel (Delfos, 2000a, zoals geciteerd in van Lieshout, 2009). Volgens Jansen (2007) kan er op drie manieren gekeken worden naar probleemgedrag.

1. Weten wat je weet (binnen de bestaande context veranderen). Het systeem verandert zelf niet.
2. Weten wat je niet weet (een andere, maar wel bestaande context kiezen).
3. Niet weten wat je niet weet (we gaan op zoek naar een nieuwe en/of ongebruikelijke contexten die we nog niet kennen, we weten ook niet hoe deze eruit gaat zien. Het is een wereld vol onzekerheid waarin je vaardigheden, competenties en routines allemaal anders komen te liggen dan je gewend was). Het gaat hierbij om creatief denken en handelen.

“Creatief denken (lat. creatio = scheppen) is het vermogen om nieuwe en/of ongebruikelijke oplossingen voor bestaande problemen te vinden. Bij creatief denken sta je open voor indrukken en toevalligheden, moet je flexibel kunnen werken en niet meteen een oordeel hebben en uiteindelijk keuzes kunnen maken. Creatief denken is een geheel van denkkattitudes, denkvaardigheden, denktechnieken en denkprocessen die de kans op patroon doorbreking en het leggen van nieuw verbindingen in onze hersenen vergroten. Iedereen heeft dit creatieve vermogen. Bij creatief denken gaat het om het wegnemen van belemmeringen voor het creatieve denken. Een voorwaarde hiervoor is de volledige scheiding van het analytische denken van creatief denken. Vaak worden nieuwe (creatieve) ideeën te snel geanalyseerd, waardoor de ideeën geen kans krijgen te gedijen. Naast het weghalen van de belemmeringen, is het trainen van het waarnemen van dingen uit de omgeving ook een belangrijke voorwaarde om creatief denken verder te ontwikkelen. Het gaat hierbij om het oog hebben voor eventuele toevalligheden die tot een oplossing zouden kunnen leiden. De manier waarop we naar probleemgedrag kijken en oplossingen zoeken voor dit probleemgedrag wordt bepaald door ons paradigma” (Jansen, 2007, p.1). Het paradigma is ons kijkvenster hoe wij naar de wereld kijken en van waaruit we handelen, dit ontstaat uit ervaringen uit het verleden.

Bij het constateren van probleemgedrag is het van belang te kijken naar de ernst van dit gedrag. Van der Wolf en van Beukering (2009) beschrijven in hun boek “Gedragsproblemen in scholen” negen criteria die het onderscheid tussen ernstig en opvallend gedrag expliciteren.

1. Leeftijdsadequaat.
2. Duur van het probleemgedrag.
3. Omstandigheden.
4. Socioculturele setting.
5. Hoeveelheid en frequentie van de problemen.
6. Type problemen en mate van voorkomen van die problemen in de populatie.
7. De intensiteit van de problemen.
8. Verandering van het gedrag (ontwikkeling).
9. Situatiegebondenheid.

Deze criteria helpen inzicht te geven in de ernst van het probleemgedrag. Leerkrachten geven aan dat probleemgedrag in de laatste jaren sterk is toegenomen. Wetenschappelijk is dit (nog) niet

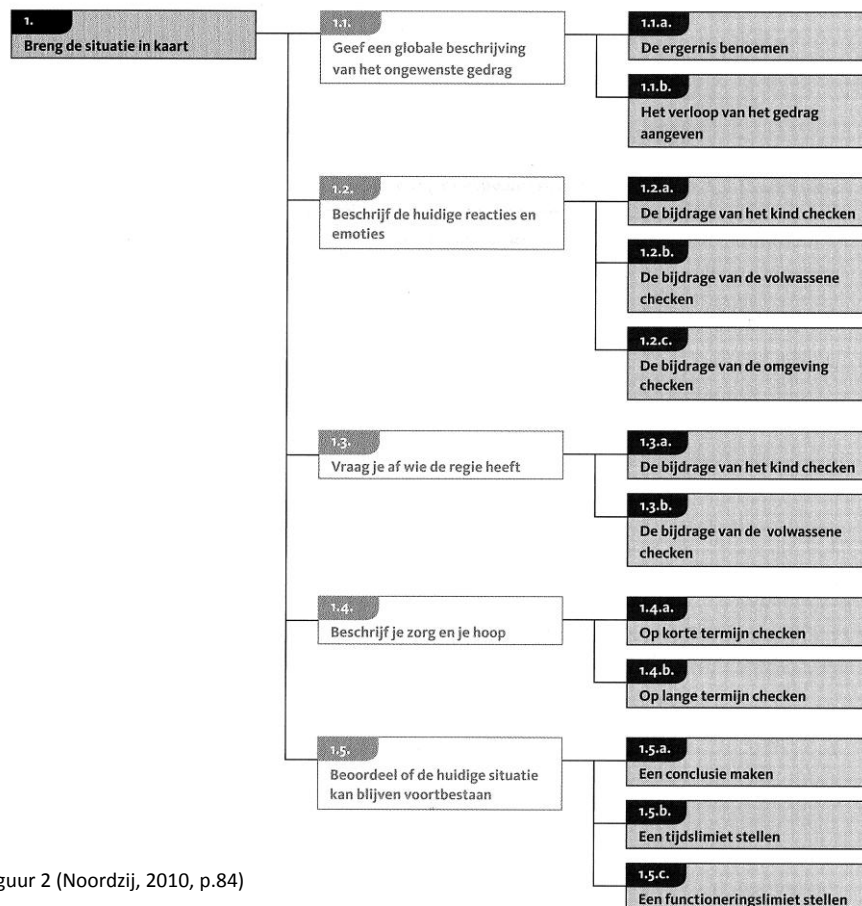
aangetoond. Een verschil met vroeger is het feit dat professionals zoals intern begeleiders en remedial teachers nu in het bezit zijn van meer (diagnostische) kennis. Daarnaast spelen veranderingen in de media een grote rol. Over de verschijningsvormen en achtergronden van zowel probleemgedrag en gedragsstoornissen is genoeg te vinden op internet. Iedere 'leek' kan zich nu verdiepen in deze informatie. Het analyseren en concretiseren van gedrag moet nauwkeurig gebeuren. Een klas die als 'slecht luistert' wordt bestempeld kan door een andere leerkracht anders worden omschreven. Dit is interpretatie van gedrag. Voorbeelden van concretisering van gedrag:

- Ordeverstoring gedrag: voor de beurt praten, met propjes gooien.
- Taakgericht gedrag: de opdracht uitvoeren, ogen en hoofd naar het werk gericht.

De gedragstheorie gaat er vanuit dat probleemgedrag is aangeleerd en daarom ook afgeleerd kan worden (Krab, Engelen-Snaterse & de Boer-Boosman, 2006). Deze aanname vormt ook het uitgangspunt bij het gedragsmodel van Van der Ploeg (2007). Volgens dit model zou menselijk gedrag in hoge mate voorspelbaar zijn en gemanipuleerd kunnen worden, mits alle omgevingsvariabelen bekend zouden zijn en onder controle waren. Het gebruik maken van omgevingsvariabelen vormt het sleutelprincipe bij gedragstherapie. Bekende vormen van gedragstherapie worden hieronder beschreven.

- Systematische desensitisatie; stapje voor stapje angst neutraliseren in de voor hem/haar angstige situatie.
- De aversie therapie; tegenzin ontwikkelen bij iets wat iemand niet kan laten.
- De implosie therapie; angstreacties neutraliseren en uitdoven.
- Operante conditionering en modeling; gewenst gedrag belonen en voordoen van gewenst gedrag.

In het onderwijs is de operante conditionering en modeling een veel gebruikte manier om gewenst gedrag bij leerlingen naar boven te halen. Wanneer er sprake is van probleemgedrag in je groep is het van belang dit eerst voor jezelf in kaart te brengen. Dit kan volgens het schema van Noordzij (2010), zie figuur 2.

Figuur 2 (Noordzij, 2010, p.84)

Met dit schema wordt de situatie inzichtelijk gemaakt en houdt je de touwtjes in handen. Er kan afstand genomen worden en bewustwording van de gebeurtenis tussen de leerkracht en leerling. Wanneer het probleemgedrag blijft voortbestaan kan overgaan worden op meer ingrijpende interventies (zie *interventies*).

Probleemgedrag komt zowel bij jongens als bij meisjes voor. Belangrijk om te realiseren is dat jongens en meisjes zowel biologisch als psychologisch van elkaar verschillen. Vrouwelijke waarden lijken tegenwoordig in het onderwijs te veel als norm genomen te worden (Egberink, 2001, zoals geciteerd in Lieshout, 2009). Lachesis (2001, zoals geciteerd in Lieshout, 2009. p. 354) omschrijft: “Ik ben bang dat algehele vermuting op de loer ligt. Dat er te veel begrip ontstaat voor gedoe, gestook en gesnotter. Het stoere petje dreigt in de verdrukking te raken. Een onbegrepen fenomeen in een woud vol amorf zo-voel-ik-me-nu-eenmaal-getut”. Leerkrachten moeten er voor waken niet de fout te maken het één als goed te zien en het ander als slecht. Het meer agressieve jongensgedrag wat al vanaf vierjarige leeftijd kan plaatsvinden heeft namelijk oorzaken op verschillende vlakken (Lieshout, 2009):

- Verschil in taalontwikkeling.
- Biologische factoren.
- Manier van omgaan met elkaar.

Waar jongens meer fysiek handelen doen meisjes dit stiekem. Het typische ‘meidenvenijn’ is de laatste jaren meer onder de aandacht gebracht. Het stiekeme, ondergrondse gepest en de verhoudingen tussen meiden wordt in het boek ‘Pedagogische adviezen voor speciale kinderen’ van Lieshout (2009) uitgelegd aan de hand van de zogenoemde Queen Bee en haar hofhouding. Het Panel Jeugdzorg voegt hieraan toe:

De sterke kanten van jongens, namelijk actiegerichtheid, leidersmentaliteit en assertiviteit moeten we combineren met het vergroten van hun inlevingsvermogen, zodat deze kwaliteiten niet verworden tot pure agressie. Meisjes daarentegen moeten hun assertiviteit veelal vergroten, naast het handhaven van hun goede inlevingsvermogen.

Tot slot is het voor meisjes en jongens wel belangrijk in gecombineerde groepen te zitten, een experiment in Engeland toont onder andere aan dat de leerprestaties van jongens verbeteren. Voor de leerkracht is het belangrijk dat hij het verschil tussen jongens en meisjes blijft accepteren.

Interventies

Een interventie is een actieve, bewuste en geplande ingreep in een groep om het functioneren van de groep te verbeteren. Onder professionals in het onderwijs komt vaak dezelfde vraag naar boven: wat zijn de meest effectieve interventies bij probleemgedrag? Mijn ervaring is dat leerkrachten op zoek zijn naar pasklare oplossingen in het omgaan met leerlingen met probleemgedrag. Dat is helaas niet mogelijk. Wel zijn er verschillende onderzoeken gedaan op het gebied van effectieve interventies. Zo bracht Marzano (2010) de resultaten van verschillende onderzoeken op het gebied van klassenmanagement en de omgang met leerlingen in kaart. Hij beschrijft vier soorten strategieën die aantoonbaar positieve invloed hebben op het gedrag van leerlingen in een groep. Daarbij berekende hij het effect van elk van deze vier. In figuur 3 is te zien welke strategieën dit zijn.

Soort strategie	Omschrijving	Vermindering van storend gedrag
Regels en routines.	Duidelijk maken van regels en andere verwachtingen van leerlingen. Het hoogste effect treedt op bij regels die in overleg zijn opgesteld.	28 %
Omgaan met ordeverstorend gedrag.	Effectief gebruiken van positief reageren, belonen en mild straffen. Preventieve maatregelen en erkenning van behoeften van leerlingen hebben een groot effect.	32 %
Relatie leerkracht – leerling.	Stimuleren van contact tussen leerkracht en leerlingen en wederzijds respect. Leerkracht combineert een zekere mate van dominantie met een coöperatieve instelling naar leerlingen.	31 %
Mentale instelling leerkracht.	Ontwikkelen van de alertheid van de leerkracht, zodat deze voortdurend weet wat gebeurt in de groep. Daarbij houdt de leerkracht bewust controle over de eigen gedachten en gevoelens bij het reageren op storend gedrag van leerlingen.	40 %

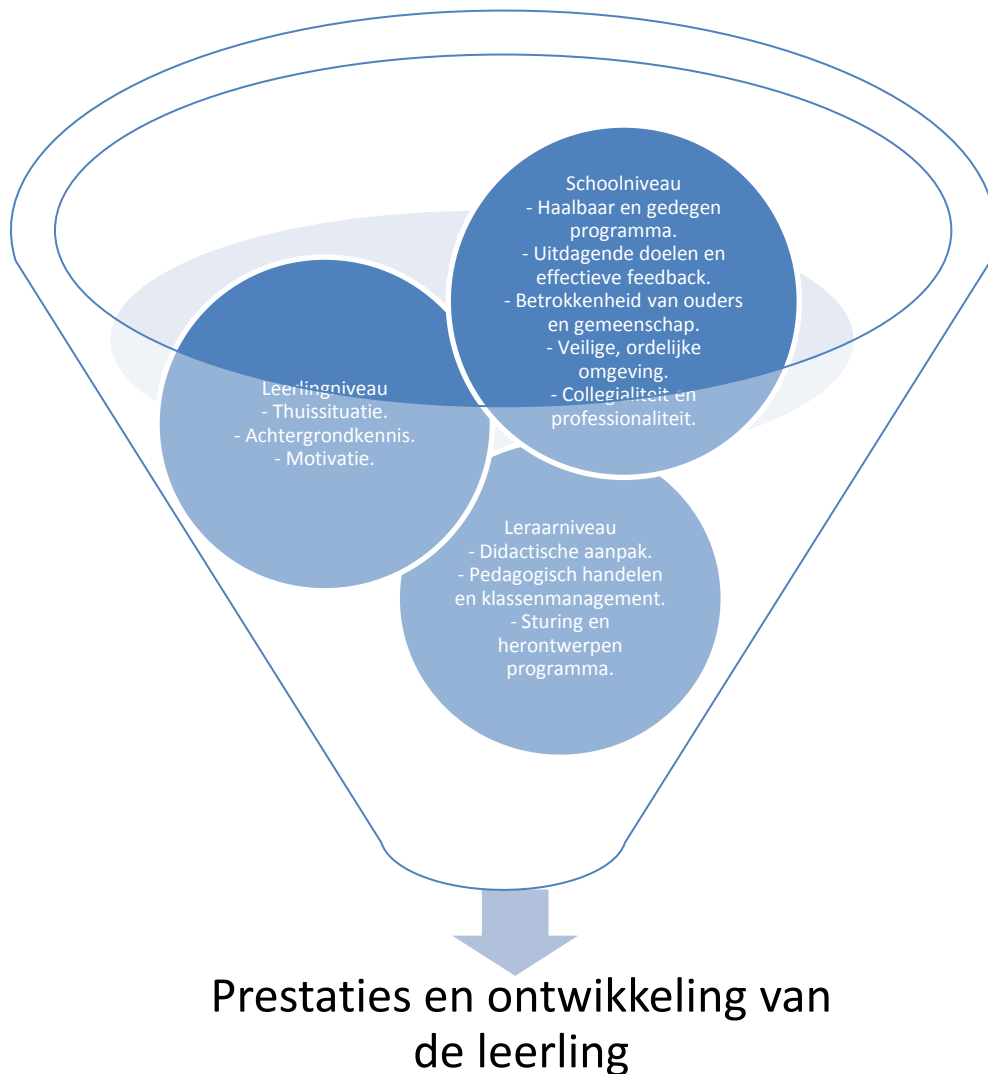
Figuur 3 (Marzano, 2010, p.35)

Naast deze vier strategieën bracht hij in schema wat op leerlingniveau, leraarniveau en schoolniveau bijdraagt aan de prestaties en ontwikkelingen van leerlingen (zie figuur 4). Deze algemene principes kunnen worden ingezet om tot een positief pedagogisch klimaat te komen. In sommige gevallen is het probleemgedrag hardnekkig en is alleen een positieve insteek niet voldoende. Wolf en Beukering (2009) beschrijven in hun boek “Gedragsproblemen in scholen” adequate en minder geschikte gedragscorrecties. Om op een adequate manier gedrag te corrigeren zijn er twee mogelijkheden.

1. Herhalen en herinneren aan afgesproken regels en gewenst gedrag.
2. Begrenzen van ongewenst gedrag en gewenst gedrag verlangen.

“Veel opvoeders zien grenzen stellen en kansen bieden als tegengestelde activiteiten. Het is de vraag of dat juist is” (Kok, 1999, zoals geciteerd in Wolf & Beukering, 2009). Als leerkracht moet bepaald gedrag begrensd worden, omdat leerlingen vanzelfsprekend grenzen opzoeken en aftasten. Het is

een pedagogisch uitgangspunt om de ontwikkeling van de leerling te bevorderen. Daarnaast helpt het herinneren aan afgesproken regels (samen opgesteld met de leerlingen) de leerlingen hun gedrag zelf te veranderen. Hiermee wordt een beroep gedaan op de eigen verantwoordelijkheid van de leerlingen.

Figuur 4 (Marzano, 2010, p.24)

Ook hebben Wolf & Beukering (2009) vier punten opgenomen in hun boek die vallen onder de minder geschikte gedragscorrecties.

1. Stel geen retorische vragen over evident probleemgedrag.
2. Vermijd onnodige dreigementen en gezagsvertoon.
3. Geef geen loze waarschuwingen.
4. Blijf niet te lang stilstaan bij het probleemgedrag.

Naast de gedragscorrecties zijn 'watchful waiting' en praten over wenselijk gedrag belangrijk in het stimuleren van positief gedrag. Op elke slak zout leggen werkt niet, mits het probleemgedrag niet té ernstig is. Het praten over wenselijk gedrag herinnert de leerling aan afgesproken regels en doelen.

Voor de aanpak van hardnekkig probleemgedrag bij individuele leerlingen beschrijven Krab, Engelen-Snaterse en de Boer-Boosman (2006) een gerichte aanpak in acht stappen:

- Stap 1.1 Het probleemgedrag concreet beschrijven.
- Stap 1.2 Het doelgedrag concreet beschrijven.
- Stap 2.1 Een meetmethode kiezen.
- Stap 2.2 Een basislijnobservatie maken van het gedrag (in welke situatie komt het probleemgedrag het meeste voor en hoe vaak?).
- Stap 3.1 A- en C-factoren observeren en de ABC-schema's invullen (antecedente factor – gedrag – consequentie).
- Stap 3.2 De inventarisatie van de ingevulde ABC-schema's analyseren.
- Stap 4.1 Het voorbereiden van planmatige gedragsverandering.
- Stap 4.2 Het kiezen van veranderingsprocedures.

Daarnaast worden er interventietechnieken genoemd die ingezet kunnen worden om gedrag aan of af te leren. Interventietechnieken om gedrag aan te leren:

- Positieve versterking.
- Negatieve versterking.
- Ruilversterking.
- Gezinsversterking.
- De stap-voor-stap methode (werken naar een doel).
- Modelversterking (imitatie).

De versterkers die ingezet worden kunnen onderverdeeld worden in activiteitenversterkers, sociale versterkers, materiële versterkers en ruilversterkers. Hieronder volgen enkele voorbeelden.

Activiteitenversterkers:	voor jezelf lezen, eerder naar buiten mogen, de leerkracht helpen.
Sociale versterkers:	een knipoog geven, een aai over de bol, goed zo!
Materiële versterkers:	stempels, kralen, iets te drinken, een mooi plaatje.
Ruilversterkers:	stickers, plaatjes, fiches.

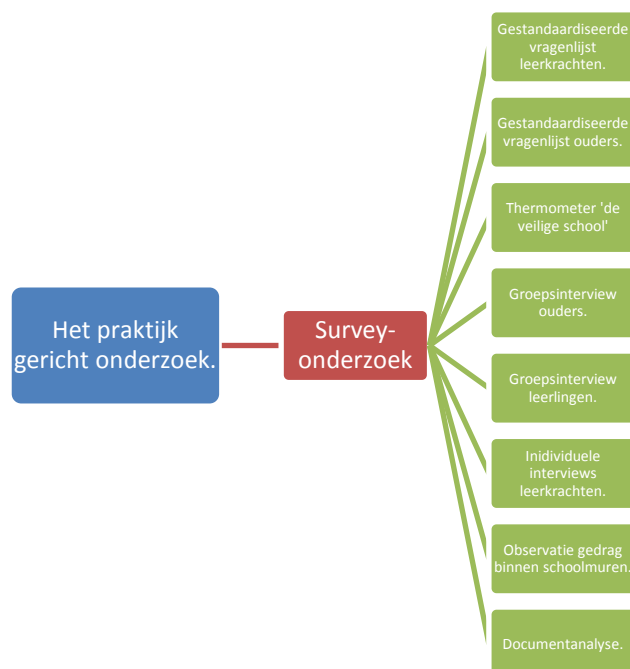
Interventies kunnen bijdragen aan een positief pedagogisch klimaat, mits ze schoolbreed worden ondersteund en een functionele bijdrage leveren.

3: Opzet van het onderzoek.

In dit hoofdstuk wordt de opzet van het onderzoek beschreven en de onderzoeksmethodologie verantwoord.

Het praktijk gericht onderzoek is gericht op de praktijksituatie van basisschool de Vlonder, te Hattem. In hoofdstuk 1 heeft u de aangetroffen situatie en de contextanalyse kunnen lezen. Op deze basisschool zijn 14 leerkrachten en 2 andere schoolfunctionarissen werkzaam. In totaal zijn er zo'n 160 leerlingen, verdeeld over 7 groepen. Bij dit onderzoek zijn leerkrachten, leerlingen en ouders betrokken. Verderop is per onderzoeksinstrument aangegeven hoeveel personen per onderdeel betrokken zijn. Er is gekozen voor de onderzoeksopzet van het survey-onderzoek. Het survey-onderzoek richt zich op de vraag hoe mensen ergens over denken (Harinck, 2010). In deze situatie is dat een positief pedagogisch klimaat. Er is gekozen voor dit type onderzoek, omdat deze het meest aansluit bij de hulpvraag vanuit de praktijk.

Hieronder is schematisch weergegeven welke onderzoeksinstrumenten zijn ingezet bij dit type onderzoek.

Figuur 5 (Wiessenberg, 2013, p.15).

De aard van de gebruikte instrumenten waren zowel bestaand, via aanpassing geschikt gemaakt en zelf ontworpen. In het schema afkomstig uit planformulier B (figuur 6) wordt kort per instrument beschreven welk instrument wat meet en waar het vandaan komt.

Instrument	Doel? Wat 'meet' het instrument?	Waar komt het instrument vandaan?
<i>Gestandaardiseerde vragenlijst met 15 gesloten en 3 open vragen.</i> <i>Leerkrachten N=10</i> <i>Ouders N=18</i>	<i>Leerkrachtersvaringen met betrekking tot een visie op gedragsproblemen en een positief pedagogisch klimaat.</i> <i>Ouderervaringen met betrekking tot een visie op gedragsproblemen en een positief pedagogisch klimaat.</i>	<i>Bestaand instrument (www.scholenmetsucces.nl) via ombouw geschikt gemaakt.</i>

<i>Groepsinterview, semi-gestructureerd met ouders.</i> <i>N=4</i>	<i>Ervaringen en visie van ouders met betrekking tot gedragsproblemen en een positief pedagogisch klimaat binnen de school.</i>	<i>Zelf ontworpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader.</i> <i>De Wit, 2005</i> <i>De Winter, 2011</i>
<i>Groepsinterviews met leerlingen uit de bovenbouw met open vragen.</i> <i>N=8</i>	<i>Ervaringen van leerlingen ten aanzien van afspraken op het gebied van gedrag in de klas.</i>	<i>Zelf ontworpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader.</i> <i>Pameijer en van Beukering, 2010</i> <i>Van der Wolf en van Beukering, 2009.</i>
<i>Beschrijvende observatie van het gedrag van de leerlingen en leerkrachten.</i>	<i>Observatieschema voor het gedrag binnen de schooldeuren tijdens het naar binnen en naar buiten gaan.</i>	<i>Zelf ontworpen instrument, beschrijvende observatie.</i>
<i>Documentanalyse</i>	<i>Het onderzoeken van de visie in de beleidsplannen van de school met betrekking tot het opvoedingsklimaat en gedragsproblemen.</i>	<i>Zelf ontworpen instrument.</i>
<i>Semi-gestructureerde individuele interviews met leerkrachten uit verschillende bouwen.</i> <i>N=2</i>	<i>Visie van leerkrachten op probleemgedrag en een positief pedagogisch klimaat.</i>	<i>Zelf ontworpen instrument vanuit fundering eigen theoretisch kader.</i>
<i>Thermometer 'de Veilige school'</i> <i>N=</i>	<i>Hoe leerlingen zich voelen binnen de school.</i>	<i>Bestaand instrument.</i> <i>OBS de Hasselbraam, Almere.</i>

Figuur 6 (Wiessenberg, 2013, p.4).

Triangulatie wordt gewaarborgd door de verschillende instrumenten (interviews, enquêtes, observaties, documentanalyse en een thermometer) die worden toegepast bij de deelvragen. Daarnaast zijn er verschillende typen informanten ingezet bij dit onderzoek: leerkrachten, leerlingen en ouders. De betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek spelen een belangrijke rol. Mede door de inzet van een critical friend, de studiecoach, een collega en de beoordelaar zijn de instrumenten geworden tot wat ze zijn. Bij het ontwikkelen van de zelf ontworpen instrumenten was het principe KISS (Keep It Simple, Stupid) (Harinck, 2010) uitgangspunt. Daarnaast heeft de critical friend een 'member check' uitgevoerd.

Vanaf de start van het onderzoek is regelmatig mailcontact geweest tussen de onderzoeker en de praktijkbegeleider. Tijdens de fase van het uitzetten van de instrumenten heeft de onderzoeker wekelijks een bezoek gebracht aan de onderzoeksschool. Op deze wijze kon de voortgang van het onderzoek goed gevolgd worden.

4: Resultaten.

In dit hoofdstuk worden op transparante en compacte wijze de resultaten per deelvraag beschreven. Elke deelvraag zal kort ingeleid worden, waarna de resultaten besproken zullen worden.

4.1 Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat er voor de Vlonder uit?

4.1.1 Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat er volgens de leerkrachten van de Vlonder uit?

Volgens de leerkrachten van de vlonder is een positief pedagogisch klimaat een klimaat waarin iedereen tot zijn recht komt, waar kinderen zich veilig voelen en waar leerlingen tot leren kunnen komen.

4.1.2 Wat verstaan de leerlingen van de Vlonder onder een positief pedagogisch klimaat?

Uit onderzoek is gebleken dat leerlingen het prettig vinden dat alle leerkrachten je begroeten bij het binnen gaan van de school. Je voelt je echt welkom en veilig. De leerkrachten zien er vrolijk uit. Tijdens de pauze buiten moeten de leerkrachten goed rond lopen op het plein en mee spelen, zoals ze ook al doen. Iedereen moet zich veilig voelen. Wij moeten elkaar ook helpen.

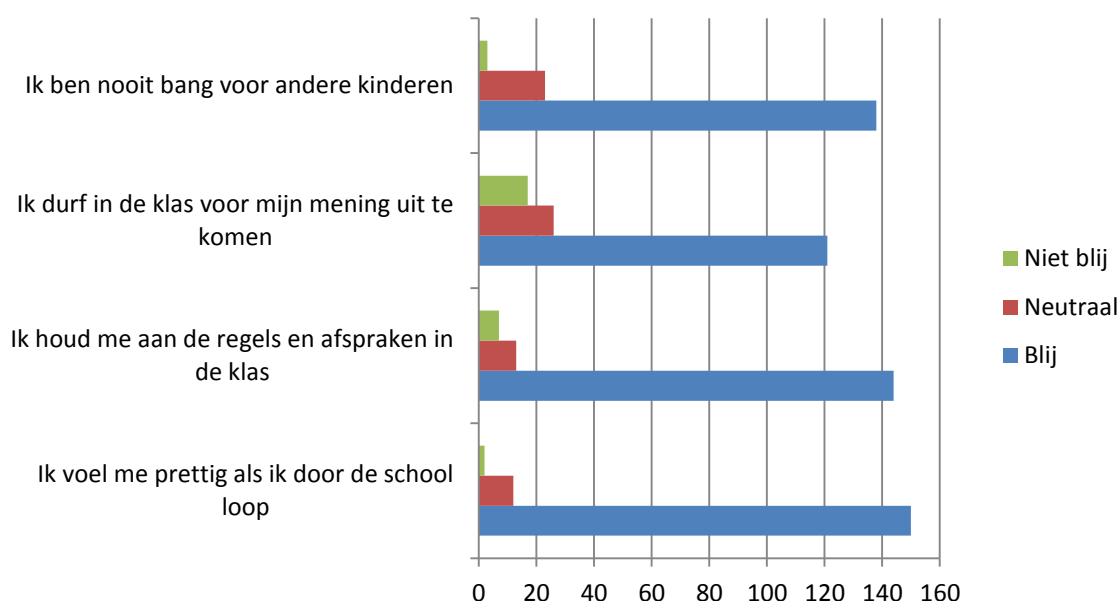
4.1.3 Hoe beschrijven de ouders van de Vlonder een positief pedagogisch klimaat?

De ouders van de Vlonder beschrijven een positief pedagogisch klimaat als: een klimaat op basis van wederzijds respect en vertrouwen, waar leerlingen zich veilig voelen en waar positief met elkaar om wordt gegaan.

4.2 Hoe wordt het pedagogisch klimaat op de Vlonder op dit moment beleefd?

4.2.1 Hoe beleven de leerlingen van de Vlonder het pedagogisch klimaat op school?

Alle leerlingen van de groepen 3 tot en met 8 hebben de thermometer “de veilige school” ingevuld. Zowel in de groepsinterviews als in deze thermometer (figuur 7) blijkt dat de leerlingen van de Vlonder zich veilig en vertrouwd voelen op school.

Figuur 7(Wiessenberg 2013, p. 17).

4.2.2 Hoe beleven de ouders het pedagogisch klimaat op de Vlonder?

In de groepsinterviews geven ouders aan te zien dat de leerkrachten werken aan de sfeer op school. Ze hebben het gevoel dat er niet altijd de juiste keuzes worden gemaakt met betrekking tot leerlingen die ordeverstoring gedrag vertonen en dat daardoor de sfeer verminderd. Ouders geven aan dat communicatie een belangrijk verbeterpunt is, maar dat daar ook al hard aan gewerkt wordt. Wanneer er iets met een leerling aan de hand is moet hierover direct met ouders gecommuniceerd worden. De ouders met wie ik gesproken heb geven ook aan dat het probleem ook vaak bij ouders ligt. Ouders werken niet altijd mee met school en maken niet alles bespreekbaar. Vanuit de enquête blijkt dat het merendeel van de ouders zich welkom voelt op school en dit wordt ook door het grootste deel positief beantwoord voor de vraag met betrekking tot de kinderen. 22% van de ouders vindt dat de leerkrachten geen positiviteit uitstralen naar de leerlingen.

4.2.3 Hoe is de beleving van het pedagogisch klimaat onder de leerkrachten van de Vlonder?

In de interviews vertellen de leerkrachten dat zij het beste willen voor de leerlingen. Er wordt genoemd dat handelingsverlegenheid soms met zich mee brengt dat er op een verkeerde manier gehandeld wordt. Daarnaast wordt er verteld dat niet alle leerkrachten dezelfde omgangsregels hanteren, dit kan verwarrend zijn voor de leerlingen. Ook geven leerkrachten aan niet altijd vertrouwen te krijgen van ouders, dit brengt onzekerheid met zich mee. 80% van de leerkrachten ervaart de sfeer binnen school als prettig en ook 80% van de leerkrachten geeft aan dat leerlingen positief worden benaderd.

4.3 Welke interventies op probleemgedrag worden op dit moment ingezet op de Vlonder en wat zijn de ervaringen hiermee?

4.3.1 Welke interventies worden er op dit moment ingezet op de Vlonder om probleemgedrag te stoppen en/of te voorkomen?

Om het probleemgedrag op school te stoppen zijn er een aantal interventies die regelmatig worden ingezet, dit zijn: nablijven, schriftwerk, verwijdering uit de groep bij activiteit, leerling-gesprek. Daarnaast zijn er interventies die ervoor moeten zorgen dat probleemgedrag wordt voorkomen, dit zijn: omgangsregels, structuur, klassenafspraken, gesprekken met leerlingen en ouders, intervisie, methode Leefstijl (methode voor sociaal-emotionele ontwikkeling), pestprotocol, positieve benadering van leerlingen.

4.3.2 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens leerkrachten?

Leerkrachten geven aan dat de interventies voor het stoppen van probleemgedrag niet altijd hun werk doen. Probleemgedrag herhaalt zich en stopt niet. Andere leerlingen worden de dupe van de leerlingen die het probleemgedrag vertonen. Het merendeel van de leerkrachten beoordeelt de interventies positief in de enquête. Met betrekking tot omgangsregels en gezamenlijke afspraken over de behandeling van probleemgedrag zijn de meningen verdeeld. 50% van de leerkrachten geeft aan dat er binnen de school geen vaste omgangsregels worden gehanteerd. Zelfs 10% beoordeelt dit meer dan negatief. Daarnaast geeft 40% van de leerkrachten aan dat er geen gezamenlijke afspraken met betrekking tot gedragsproblemen zijn, 30% beoordeelt dit met meer dan negatief. Een ander punt is intervisie binnen het team, intervisie wordt meestal opgenomen in de agenda van de teamvergadering, maar komt op die momenten vaak niet aan de orde. Uit de enquête blijkt dat 80% van de leerkrachten vindt dat er onvoldoende gebruik wordt gemaakt van intervisie en collegiale consultatie.

Het afgelopen schooljaar is er veel gewerkt met en aan de methode 'Leefstijl'. Begin van het jaar hebben alle leerkrachten studiedagen gevolgd om het gebruik van de methode in de groep op te

helderen. Alle leerkrachten besteden een of twee keer per week aan het geven van lessen uit de 'Leefstijl' methode. Hiermee laten de leerkrachten eensgezindheid zien met betrekking tot het oplossen van problemen/ruzies en sociale omgang. Leefstijl wordt gezien als een effectieve interventie.

De straffen die worden gehanteerd zijn leerkrachtgebonden, de meningen zijn hierover verdeeld. De een vindt zijn/haar straffen wel werken, de ander niet. Er bestaan geen afspraken over het geven van straffen.

4.3.3 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens leerlingen?

Leerlingen geven in de groepsinterviews aan het goed te vinden dat de leerkrachten straffen uitdelen aan leerlingen die grenzen overtreden, dit is altijd terecht. Daarnaast wordt verteld dat de leerkrachten open staan voor alle leerlingen en dat er veel uitgepraat wordt. Leerkrachten stralen positiviteit uit naar de leerlingen. De regels die op borden in school staan zijn voor de bovenbouw wel goed te begrijpen, voor de onderbouw niet. Zij kunnen nog niet lezen. Er wordt nu veel gewerkt met leefstijl, dat is leuk en leerzaam. Leerlingen geven aan het fijn te vinden dat leerkrachten veel met ze bespreken. Ze vinden het lastig om te benoemen wat eventueel verbeterd zou moeten worden, of wat anders zou kunnen. Ze zijn eigenlijk heel tevreden.

4.3.4 Wat is de effectiviteit van deze interventies volgens ouders?

De ouders in de groepsinterviews zijn over het algemeen zeer positief over de benadering van gedragsproblemen op school. In het groepsinterview met ouders wordt aangegeven dat er in de onderbouw veel gecommuniceerd wordt over de leerlingen. Vanaf groep 3/4 hebben ouders het gevoel het 'kwijt' te raken. Enerzijds snappen ouders dat de werkwijze vanaf groep 3 anders is, anderzijds is het verschil wel erg groot. De omgangsregels die overal in de school op borden staan zijn helder voor ouders, maar wordt er ook wat mee gedaan? Ouders hebben het idee dat leerkrachten erg hun best doen. Vanuit de enquête komt naar voren dat 28% van de ouders niet echt bekend is met gedragsproblemen. 11% is zelfs helemaal niet bekend hiermee. Ouders zijn over het algemeen bekend met de omgangsregels die op school gelden. 39% geeft aan niet bekend te zijn met het pestprotocol. 11% weet niet wat dit is.

Uit de resultaten van de enquête blijkt dat met name de benadering van leerlingen met gedragsproblemen niet altijd bij ouders in de smaak valt. Ouders zijn ook van een heel aantal interventies niet op de hoogte.

Enkele reacties van ouders vanuit de enquête:

'Laat de andere leerlingen uit een klas niet de dupe worden van een leerling met gedragsproblemen'

'Een rustplek / time-out plek inrichten'

'Kinderen bewust maken van hun gedrag'

'Niet te lang in discussie gaan met de leerling'

'Boodschap (van leefstijl) komt bij de kinderen niet altijd aan'

'Laat de andere leerlingen uit een klas niet de dupe worden van een leerling met gedragsproblemen.'

'De school doet wat binnen haar mogelijkheden ligt.'

5: Conclusies en discussie.

In dit hoofdstuk wordt beschreven op welke wijze de resultaten zich verhouden tot de theoretische inzichten en welke conclusies en discussiepunten dat oplevert. De onderzoeksvragen vormen daarbij de leidraad. Tot slot wordt de centrale vraagstelling beantwoord en volgt er een aanbeveling.

5.1 Conclusies

5.1.1 Onderzoeksvraag 2:

Hoe ziet een positief pedagogisch klimaat voor de Vlonder er uit?

Volgens de leerkrachten van de Vlonder is een positief pedagogisch klimaat een veilige, gestructureerde omgeving waarbinnen kinderen zichzelf kunnen zijn en wederzijds respect tonen. Daarnaast wordt gewenst gedrag benoemd en ongewenst gedrag (klein) gecorrigeerd. Vanuit ouders komt vooral het aspect 'respect' als belangrijk item naar voren. Daarbij is de omgeving veilig en stimulerend voor de leerlingen. Het veilige aspect wordt ook door de leerlingen van de Vlonder aangegeven als belangrijk. Daarnaast moeten de leerkrachten uitstralen dat ze 'er zin in hebben'. Er moet veel met elkaar gepraat worden en ongewenst gedrag moet gecorrigeerd worden, zowel binnen als buiten. Pameijer, Beukering en de Langer (2009) beamen dat leerlingen waardevolle feedback kunnen geven: wat doen we als leerkracht goed en wat kan er beter. Met name de leerlingen ervaren een positieve benadering als zeer prettig. Zoals Heuvel (2010, zoals geciteerd in Hemels, 2010) omschrijft: "Met positieve stimulans doet iedereen het beter".

5.1.2 Onderzoeksvraag 3:

Hoe wordt het positief pedagogisch klimaat op de Vlonder op dit moment beleefd?

Het merendeel van de ouders die hebben meegewerkt aan dit onderzoek voelt zich prettig en welkom op de Vlonder. Slechts 5,5% van de ouders is het hier niet mee eens. Dit geldt eveneens voor de leerkrachten. Zoals bij onderzoeksvraag 2 benoemd is, is een positieve uitstraling een belangrijk punt binnen het positieve opvoedingsklimaat. 22% van de ouders vindt dat de leerkrachten geen positiviteit uitstralen naar zowel de leerlingen als de ouders. Zelfs 5,5% heeft dit beoordeeld met '- -'. Daar tegenover is 10% van de leerkrachten het hiermee eens. 80% van de leerkrachten vindt dat leerlingen positief worden benaderd en zelfs 10% vindt dit meer dan positief. Ouders ervaren dat er de afgelopen tijd hard gewerkt wordt aan de sfeer op school. Leerkrachten beamen dit. Het punt communicatie wordt nogmaals genoemd. Leerkrachten zijn niet altijd bereikbaar voor ouders, andersom geldt hetzelfde. Leerlingen die probleemgedrag tonen beïnvloeden de sfeer op school. Marzano (2010) omschrijft hoe ordeverstoring gedrag verminderd kan worden: effectief gebruiken van positief reageren, belonen en mild straffen. Daarbij hebben preventieve maatregelen en erkenning van behoeften van leerlingen een groot effect.

5.1.3 Onderzoeksvraag 1:

Welke interventies op probleemgedrag worden op dit moment ingezet op de Vlonder en wat zijn de ervaringen hiermee?

Op de Vlonder wordt gebruikt gemaakt van verschillende interventies. Er zijn een aantal interventies die structureel door iedereen gebruikt worden en voor een aantal is dit verschillend. Daarnaast zijn er een aantal interventies die op papier worden genoemd, maar in de praktijk niet worden ingezet. De interventies die de leerkrachten structureel inzetten zijn de methode Leefstijl, klassenafspraken en structuur. Daarnaast wordt de straf nablijven regelmatig ingezet en bij ernstige ordeverstoringen wordt verwijdering uit de groep ingezet. In de schoolplannen wordt beschreven dat intervisie wordt ingezet om ervaringen over specifieke gedragsproblemen met elkaar uit te wisselen. Vanuit de

praktijk komt naar voren dat er van deze intervisie weinig tot geen gebruik wordt gemaakt. Er wordt veelal gehandeld vanuit eigen visie en opvattingen. Voor 'noodgevallen' zijn de intern begeleider en directeur achtervang. De ervaring onder leerkrachten is dat er ieder zijn eigen ding doet, er wordt weinig vanuit een gezamenlijke visie gehandeld. De vraag is welke interventies echt werken en welke niet. Volgens Marzano (2010) verminderen regels en routines 28% van storend gedrag. Vaste regels vormen een basis voor een positief pedagogisch klimaat. Wanneer dit voor iedere groep hetzelfde is zal dit voor leerlingen het meest duidelijk zijn. De methode Leefstijl wordt als positief ervaren onder de verschillende doelgroepen. De uitgangspunten van deze methode vormen het uitgangspunt van de school. De vraag is of iedereen op de hoogte is van deze uitgangspunten, ouders in ieder geval niet. Tot slot worden er vaste omgangsregels gehanteerd, die op borden zijn weergegeven in de school. De leerlingen geven aan dat dit gebeurt. Toch geeft 60% van de leerkrachten aan dat deze regels er wel staan, maar niet worden gehanteerd. Niet iedereen denkt en handelt op één lijn. Er wordt niet door iedereen op tijd grenzen gesteld, interventies worden laat ingezet er wordt te weinig met elkaar gecommuniceerd.

Geconcludeerd kan worden dat er verschillende interventies beschikbaar zijn, maar dat er niet gehandeld wordt vanuit een gezamenlijke visie.

5.1.4 Centrale vraagstelling: *Wat is er op basisschool de Vlonder nodig om een positief pedagogisch klimaat te ontwikkelen?*

Basisschool de Vlonder is een basisschool die aan de weg timmert. Leerkrachten en ouders geven aan dat er wordt gewerkt aan verbetering op het gebied van communicatie. Het leerlingvolgsysteem wordt deels open gezet voor ouders en er zijn wekelijkse spreekuren voor ouders die kort iets willen bespreken met de leerkracht. Het blijkt dat er geen duidelijke visie op probleemgedrag bestaat onder de leerkracht en daarbij geen helder plan voor leerlingen die dit gedrag vertonen. Er zijn daarnaast ook geen afspraken op het gebied van gedragscorrecties en structuur. Voor ouders is dit verwarrend. Over het geheel genomen is er een prettige sfeer op school, toch is niet iedereen is het hiermee eens. Dit betekent dat er ergens nog iets misloopt of mis gaat. Het lukt me niet om er precies achter te komen wat dit is. Wel denk ik dat het van belang is dat er allereerst eenduidige afspraken worden gemaakt. Een pedagogisch schoolconcept moet worden ontwikkeld. Een pedagogisch schoolconcept helpt bij de aansturing van het opvoedingsklimaat op school. Een voorbeeld van een pedagogisch schoolconcept is PBS (Positive Behavior Support). Naast PBS zijn er verschillende methodes beschikbaar die richtlijnen en handreikingen bieden voor een pedagogisch schoolconcept. Pedagogische ideeën en interventies worden vastgelegd en inspireren tot het maken van afspraken over het opvoedingsklimaat op school (Wolf & Beukering, 2009).

5.2 Aanbevelingen

Uit dit onderzoek is gebleken dat basisschool de Vlonder geen gezamenlijke visie op probleemgedrag hanteert. Op het gebied van probleemgedrag moet een eenduidige strategie gekozen worden voor de benadering van gedragsproblemen. De manier waarop we naar probleemgedrag kijken en oplossingen zoeken voor dit probleemgedrag is daarbij van groot belang. Dit wordt bepaald door ons paradigma (Jansen, 2007, p.1). Het paradigma is ons kijkvenster hoe wij naar de wereld kijken en van waaruit we handelen, dit ontstaat uit ervaringen uit het verleden. Dit moet losgelaten kunnen worden. Bij het constateren van probleemgedrag is het van belang eerst te kijken naar de ernst van dit gedrag. Van der Wolf en van Beukering (2009) beschrijven in hun boek "Gedragsproblemen in scholen" negen criteria die het onderscheid tussen ernstig en opvallend gedrag expliciteren.

1. Leeftijdsadequaat.
2. Duur van het probleemgedrag.
3. Omstandigheden.
4. Socioculturele setting.
5. Hoeveelheid en frequentie van de problemen.
6. Type problemen en mate van voorkomen van die problemen in de populatie.
7. De intensiteit van de problemen.
8. Verandering van het gedrag (ontwikkeling).
9. Situatiegebondenheid.

Deze criteria helpen inzicht te geven in de ernst van het probleemgedrag. Aan de hand van deze negen punten kan samen met de intern begeleider of tijdens een intervisie bijeenkomst gesproken worden over het probleemgedrag en de vervolgstappen die eventueel nodig zijn. Om te voorkomen dat leerlingen moeten nablijven of strafwerk moeten schrijven beveel ik aan om te gaan werken met versterkers. Er wordt gekeken naar gewenst gedrag en dit wordt beloond. De versterkers die gebruikt kunnen worden om gewenst gedrag aan te leren kunnen onderverdeeld worden in activiteitenversterkers, sociale versterkers, materiële versterkers en ruilversterkers. Enkele voorbeelden zijn:

Activiteitenversterkers:	voor jezelf lezen, eerder naar buiten mogen, de leerkracht helpen.
Sociale versterkers:	een knipoog geven, een aai over de bol, goed zo!
Materiële versterkers:	stempels, kralen, iets te drinken, een mooi plaatje.
Ruilversterkers:	stickers, plaatjes, fiches.

Versterkers kunnen worden ingezet in alle groepen, aansluitend bij de belevingswereld van de leerlingen. Een versterker wordt altijd ingezet binnen een bepaald tijdsbestek, waarna geëvalueerd wordt met ouders en leerling(en). Mochten deze versterkers niet het gewenste resultaat opleveren dan kan worden overgegaan tot andere maatregelen. Hierover kunnen afspraken op papier worden gezet in een pedagogisch schoolconcept.

Een pedagogisch schoolconcept vormt een basis voor een positief pedagogisch klimaat. Hierin wordt een schoolbrede aanpak op probleemgedrag beschreven, maar ook ouderbetrokkenheid wordt genoemd. Wederzijds respect, het geven van het goede voorbeeld en het communiceren van duidelijke verwachtingen naar leerlingen zijn aspecten die voor zowel ouders als leerkrachten van de Vlonder belangrijk zijn. Belangrijk daarbij is dat er wordt uitgewerkt hoe er aan deze punten voldaan gaat worden. Wanneer afspraken gemaakt zijn moeten deze afspraken ook gehandhaafd worden. Er moet voor gezorgd worden dat deze afspraken dus uitvoerbaar zijn in de praktijk. Een voorbeeld van afspraken zouden kunnen zijn: alle leerkrachten staan vanaf tien voor half 9 bij hun klas en de kinderen lopen binnen, half 9 gaat de deur dicht en start de dag. Directeur en intern begeleider staan op het plein om de leerlingen naar binnen te begeleiden en eventueel ouders te woord te staan. Ouders mogen tot en met groep 4 mee naar binnen, niet in de klas. Leerlingen die te laat zijn wachten tot de leerkracht de deur weer opent, zodat de start van de dag niet verstoord wordt.

Het handhaven van regels en routines moet voor de volle 100% gebeuren, dit vraagt doorzettingsvermogen van zowel de leerkrachten, de ouders als de leerlingen. Zonder doorzettingsvermogen geen verandering.

Tot slot is het van belang dat leerkrachten naar zichzelf blijven kijken. Collegiale consultatie en video interactie begeleiding beveel ik aan voor het gehele team. Dit helpt je scherp te blijven en inzicht te geven in het eigen handelen. De mentale instelling van de leerkracht verminderd volgens Marzano (2010) 40% van het storende gedrag.

Literatuurlijst

- Delfos, M. (n.d.). *Welk kind is nog normaal?* Blackboard Windesheim.
- Durrant, M. (2012). *Creatieve oplossingen bij gedragsproblemen op school*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Eber, L., Sugai, G., Smith, C.R., & Scott, T.M. (2002). Wraparound and Positive Behavioral Interventions and Supports in the Schools. *Journal of Emotional & Behavioral Disorders*, 10 (3), 171-180.
- Ertesvag, S. K., & Vaaland, G. S. (2007). Prevention and Reduction of Behavioural Problems in School: An Evaluation of the Respect Program. *Educational Psychology*, 27(6), 713-736.
- Goei, S.L. & Kleijnen, R. (2010). *Literatuurstudie Onderwijsraad omgaan met zorgleerlingen met gedragsproblemen*. Zwolle: Windesheim, Lectoraat onderwijszorg en samenwerking binnen de keten.
- Grietens, H., Ghesquiere, P., & Pijl, S.J. (2006). *Toename leerlingen met gedragsproblemen in primair en voortgezet onderwijs. Een Nederlands-Vlaamse vergelijking*. Een onderzoek in opdracht van de Programmacommissie Beleidsgericht Onderzoek primair Onderwijs op vraag van het Nederlandse Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.
- Hajer, M. & Hijlkema, B. (2007). Het ontstaan en voorkomen van probleemgedrag en de rol van de leraar. *Tijdschrift voor lerarenopleider*, 28 (1), pp. 38-44.
- Harinck, F. (2010). *Basisprincipes praktijkgericht onderzoek*. Apeldoorn: Garant.
- Hees, M. (2009). Van idealisme naar realisme. Praktijkcasus experiment Almere. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 48, pp. 476-482.
- Hemels, I. (2010). Positive behavior support: positief benaderen van kinderen. Preventie van Gedragsproblemen in de klas. *Balans magazine, augustus/september*, pp. 44-47.
- Interventies*. (n.d.). Gevonden op 14 mei 2013, op <http://www.groepsmaatschappelijkwerk.nl/?q=node/190>.
- Jansen, R. (2007). Ik zie ik zie wat jij (nog) niet ziet. In: Balkom, J. van, Dollevoet, T. & Vos, P. (red.), *Creativiteit & Speciale Onderwijszorg*. (pp. 55-75). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Korthagen, F. & Vasalos, A. (2007). Kwaliteit van binnenuit als sleutel voor professionele ontwikkeling. *Tijdschrift voor lerarenopleiders*. 28(1).
- Krab, K.J., Engelen-Snaterse, T.J. & Boer-Boosman, B.R. de (2006). *Gedragsverandering binnen en buiten de klas*. Gedragsverandering van leerling en leerkracht in het basis- en speciaal onderwijs. Amersfoort: CPS.
- Lieshout, T. van (2009). *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

- Marzano, R. J. , Marzano, J. S. , & Pickering, D. J. (2010). *Wat werkt: Pedagogisch handelen & klassenmanagement*. Evidence-based strategieën voor iedere leraar . Vlissingen: Bazalt.
- Montague, M. , & Rinaldi, C. (2001). Classroom dynamics and children at risk: a follow up. *Learning Disability Quarterly*, 24, 75-83.
- Noordzij, M. (2010). *Echt wel! De aanpak van gedragsproblemen*. Handboek voor ouders, docenten en hulpverleners. Warmond: Uitgeverij De Merel.
- Pameijer, N. , Beukering, T. van, & Lange, S. de (2009). *Handelingsgericht werken een handreiking voor het schoolteam*. Samen met collega's, leerlingen en ouders aan de slag. Leuven: Acco.
- Ploeg, J.D. van der (2007). *Gedragsproblemen, ontwikkelingen en risico's*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Robin, D., Brewer, T. (2011). *Strategies at Hand Quick and Handy Positive Behavior Support Strategies*. Hulpwaaier Positive Behavior Support. Tips en Strategieën bij de hand. Huizen: Pica.
- Schölvinck M., Jansen, L. & Minnaert, A. (2011). Passend onderwijs, anders beschikken. Budgetverdeling op basis van goed onderwijs en effectief leerkrachtgedrag. *Cps onderwijsontwikkeling en advies*, pp. 39.
- Sprague, J. & Golly, A. (2013). *Positive Behavior Support*. Goed gedrag kun je leren! Huizen: Pica.
- Stefanou, C. R., Perencevich, K. C., DiCintio, M., & Turner, J. C. (2004). Supporting autonomy in the classroom: Ways teachers encourage Student decision-making and ownership. *Educational Psychologist*, 39, 97-100.
- Stevens, L. (2002). *Zin in leren*. Apeldoorn/Leuven: Garant.
- Sugai, G., & Horner, R.H. (2008). What we know and what we need to know about preventing problem behavior in schools. *Exceptionality*, 16, pp.67-77.
- Verheij, F. & Doorn, E.C. van (2008). *Ontwikkeling & leren*. Psychiatrie op school. Assen: Van Gorcum.
- Vrugt, A.J. (1998). Bandura's social cognitive theory. *International Journal of Selection and Assessment*, 6, p.132-133.
- Wolf, K. van der & Beukering, T. van (2009). *Gedragsproblemen in scholen*. Het denken en handelen van leraren. Leuven/Den Haag: Acco.

Bijlage 1: enquête leerkrachten.

1.

Ik ervaar de sfeer binnen school als prettig.

--

-

+

++

weet niet

2.

Wanneer ik mij handelingsverlegen voel met betrekking tot een leerling kan ik bij mijn collega's terecht voor hulp.

--

-

+

++

weet niet

3.

Op onze school zijn er veel kinderen met gedragsproblemen.

--

-

+

++

weet niet

4.

De communicatie met ouders is open en eerlijk.

--

-

+

++

weet niet

5.

Ik ben op de hoogte van de thuissituaties van leerlingen.

--

-

+

++

weet niet

6.

Wij hanteren binnen school vaste omgangsregels.

--

-

+

++

weet niet

7.

Wij benaderen onze leerlingen positief.

--

-

+

++

weet niet

8.

Er is voldoende informatie beschikbaar op school met betrekking tot gedragsproblemen.

--

-

+

++

weet niet

9.

Ik zou graag mijn kennis, met betrekking tot gedragsproblemen, willen vergroten.

--

-

+

++

weet niet

10.

Wij maken voldoende gebruik van leerlingbesprekingen/intervisie binnen ons team.

--

-

+

++

weet niet

11.

Binnen onze school worden gezamenlijke afspraken (met betrekking tot gedrag) gehanteerd.

--

-

+

++

weet niet

12.

Wanneer ik kinderen gedrag zien vertonen wat niet door de beugel kan zal ik ze aanspreken.

--

-

+

++

weet niet

13.

De schoolregels zijn voor alle kinderen duidelijk.

--

-

+

++

weet niet

14.

Ik beschouw ouders als gelijkwaardige gesprekspartners.

--

-

+

++

weet niet

15.

Ik geef op tijd mijn grenzen aan naar mijn collega's (met betrekking tot gedragsproblemen bij leerlingen).

--

-

+

++

weet niet

16.

Dit verst a ik onder een positief opvoedingsklimaat (formuleer kort en bondig)

17.

Dit verst a ik onder gedragsproblemen bij kinderen (formuleer kort en bondig).

18.

Hoe vind je dat er nu wordt omgegaan met kinderen met gedragsproblemen (al dan niet

Bijlage 2: enquête ouders.

1.

Als ouder voel ik mij welkom op deze school.

--

-

+

++

weet niet

2.

Ik wordt geïnformeerd over de omgangsregels die in school gelden.

--

-

+

++

weet niet

3.

De leerkracht informeert mij over het groepsproces in de klas.

--

-

+

++

weet niet

4.

Ik geef aan de school belangrijke gebeurtenissen in de thuissituatie door.

--

-

+

++

weet niet

5.

Ouders kunnen ondersteuning krijgen van de school bij problemen met hun kind.

--

-

+

++

weet niet

6.

De informatie van de school snap ik.

--

-

+

++

weet niet

7.

Ik ben bekend met het pest protocol van de school.

--

-

+

++

weet niet

8.

Mijn kind(eren) gaan met plezier naar school.

--

-

+

++

weet niet

9.

Mijn kind(eren) voelt /voelen zich veilig op school.

--

-

+

++

weet niet

10.

De leerkracht en stralen positiviteit uit naar de kinderen.

--

-

+

++

weet niet

11.

De leerkracht en stralen positiviteit uit naar de ouders.

--

-

+

++

weet niet

12.

Ik zou graag meer informatie van school krijgen over gedragsproblemen bij kinderen.

--

-

+

++

weet niet

13.

Ik ben bekend met gedragsproblemen bij kinderen.

--

-

+

++

weet niet

14.

De school denkt met mij mee als ik vragen heb over de opvoeding van mijn kind.

--

-

+

++

weet niet

15.

De school vindt mijn mening over hoe men op de school met elkaar omgaat belangrijk.

--

-

+

++

weet niet

16.

Dit verst a ik onder een positief opvoedingsklimaat .

17.

Wat verstaat u onder een gedragsprobleem?

18.

Tips en opmerkingen voor de school met betrekking tot een positief opvoedingsklimaat en gedragsproblemen.

Bijlage 3: thermometer de Veilige school.

Thermometer 'De Veilige School'

Toelichting

De thermometer De veilige School geeft een signaal af van de leerlingen over de groep en de school. Hij kan zowel incidenteel als structureel gebruikt worden.

Incidenteel gebruik

Als er zorgen zijn rond het sociale klimaat binnen een groep, kan de thermometer een indruk geven van hoe de leerlingen tegenover de school en de groep staan. Het kan de leerlingen het gevoel geven dat er serieus naar hun inbreng geluisterd wordt. Dit verplicht de leerkracht er dan wel toe de uitslag van de lijst niet zomaar naast zich neer te leggen. De uitslag zal een uitstekend onderwerp kunnen zijn voor een groeps- of kringgesprek. Ook kan de uitslag gebruikt worden voor een groeps(leerling-)bespreking. De leerkracht kan dan in overleg met de interne begeleider zoeken naar concrete verbeterpunten om het sociale klimaat binnen de groep te verstevigen. Er kan gekozen worden voor anoniem invullen, vooral als de uitslag op groepsniveau wordt geanalyseerd.

Structureel gebruik

Door de lijst elk jaar of elk half jaar in te laten vullen, kan worden beoordeeld of leerlingen de school als prettiger of onprettiger zijn gaan ervaren. De scores moeten dan wel systematisch bijgehouden worden. Bovendien zal er een moment gepland moeten worden om de uitslag van de thermometer met elkaar te bespreken. Als individueel leerlingvolgsysteem sociaal emotionele ontwikkeling voldoet de lijst niet. Wel kan hij hierop een belangrijke aanvulling vormen.

Gebruikersinstructie

De buurt

De vragen 1 en 2 betreffen de directe omgeving rond de school.

De school

De vragen 3 en 4 richten zich op de school zelf.

Inrichting van de klas

De vragen 5 en 6 betreffen de inrichting van het klaslokaal.

Sociale klimaat in de klas

Vraag 7 t/m 11 gaan over de sociale veiligheid binnen de groep

De leerkracht

Vraag 12 en 13 hebben de leerkracht als onderwerp.

Hulp

Vraag 14 en 15 gaan over hoe de leerlingen bij elkaar terecht kunnen voor hulp.

Veiligheid

De vragen 16 t/m 23 zijn wat uiteenlopend van aard en richten zich deels op het zich veilig voelen in verschillende opzichten. Dit varieert van regels en routines tot aan het zich veilig voelen binnen de groep om emoties te durven uiten.

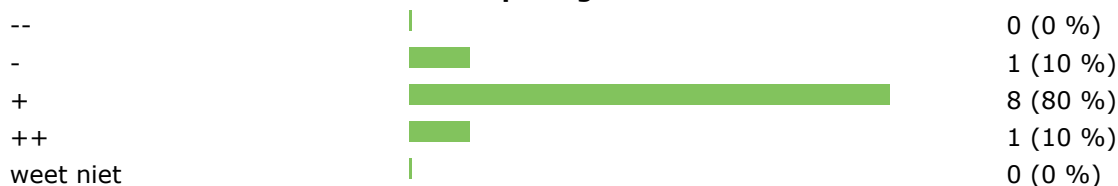
Thermometer "De Veilige School"				
groep: datum:		Klopt wel	Weet niet	Klopt niet
1.	Ik voel me prettig als ik van huis naar school loop of fiets.			
2.	Ik voel me prettig rond de school en op het plein.			
3.	Ik voel me prettig als ik door de school loop.			
4.	Ik vind dat mijn school er leuk uit ziet.			
5.	Ik vind dat mijn klas er leuk uit ziet.			
6.	Ik mag meepraten over de inrichting van de klas.			
7.	Ik vind het prettig zoals wij in de klas met elkaar omgaan.			
8.	Kinderen gebruiken lelijke woorden tegen mij.			
9.	De kinderen zijn voorzichtig met mijn spullen.			
10.	Ik ben nooit bang voor andere kinderen.			
11.	Ik heb geen last van andere kinderen die me aanraken, slaan of schoppen.			
12.	Ik vind de juf / meester aardig.			
13.	Als ik hulp nodig heb, kan ik bij de juf / meester terecht.			
14.	Als ik hulp nodig heb, kan ik bij een kind in de klas terecht.			
15.	Ik weet wat ik moet doen, als ik niet bij mijn juf / meester terecht kan of wil.			
16.	Ik durf in de klas voor mijn mening uit te komen. (Denk aan hobby's, geloof, gevoel)			

17.	Er wordt door de juf/ meester naar mij geluisterd.			
18.	Ik vind het prettig als mijn ouders met de juf/ meester praten.			
19.	Ik houd me aan de regels en afspraken in de klas.			
20.	Ik snap de afspraken in de klas over hoe je met elkaar omgaat.			
21.	Mijn werk wordt opgehangen in de klas.			
22.	Ik mag meepraten over de inrichting van de klas.			
23.	Ik ga graag naar school.			

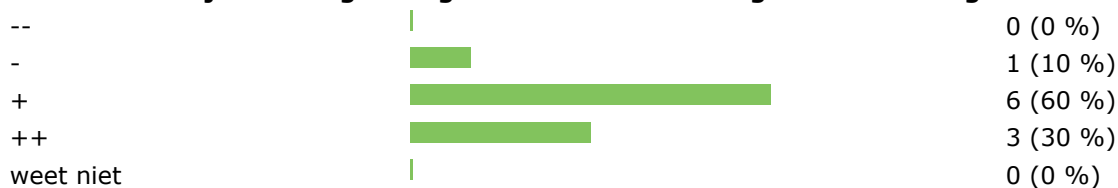
Bron: OBS De Hasselbraam, Almere i.s.m. APS

Bijlage 4: uitkomsten enquête leerkrachten.

Ik ervaar de sfeer binnen school als prettig.

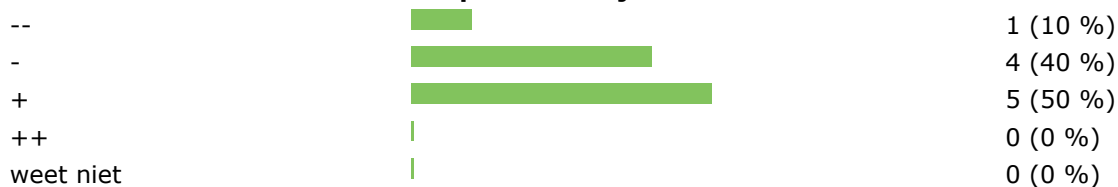
Wanneer ik mij handelingsverlegen voel met betrekking tot een leerling kan ...

Op onze school zijn er veel kinderen met gedragsproblemen.

De communicatie met ouders is open en eerlijk.

Ik ben op de hoogte van de thuissituaties van leerlingen.

Wij hanteren binnen school vaste omgangsregels.

++		0 (0 %)
weet niet		0 (0 %)

Wij benaderen onze leerlingen positief.

--		0 (0 %)
-	■	1 (10 %)
+	■	8 (80 %)
++	■	1 (10 %)
weet niet		0 (0 %)

Er is voldoende informatie beschikbaar op school met betrekking tot gedrags...

--	■	2 (20 %)
-	■	5 (50 %)
+	■	3 (30 %)
++		0 (0 %)
weet niet		0 (0 %)

Ik zou graag mijn kennis, met betrekking tot gedragsproblemen, willen vergr...

--		0 (0 %)
-		0 (0 %)
+	■	7 (70 %)
++	■	3 (30 %)
weet niet		0 (0 %)

Wij maken voldoende gebruik van leerlingbesprekingen/intervisie binnen ons ...

--	■	2 (20 %)
-	■	6 (60 %)
+	■	2 (20 %)
++		0 (0 %)
weet niet		0 (0 %)

Binnen onze school worden gezamenlijke afspraken (met betrekking tot gedrag...

--	■	3 (30 %)
-	■	4 (40 %)
+	■	3 (30 %)
++		0 (0 %)
weet niet		0 (0 %)

Wanneer ik kinderen gedrag zie vertonen wat niet door de beugel kan zal ik ...

--		0 (0 %)
----	--	---------

-		0 (0 %)
+		5 (50 %)
++		5 (50 %)
weet niet		0 (0 %)

De schoolregels zijn voor alle kinderen duidelijk.

--		0 (0 %)
-		3 (30 %)
+		7 (70 %)
++		0 (0 %)
weet niet		0 (0 %)

Ik beschouw ouders als gelijkwaardige gesprekspartners.

--		0 (0 %)
-		1 (10 %)
+		3 (30 %)
++		6 (60 %)
weet niet		0 (0 %)

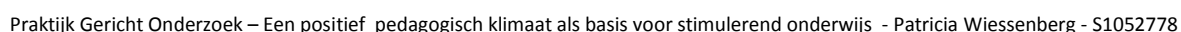
Ik geef op tijd mijn grenzen aan naar mijn collega's (met betrekking tot ge...

--		0 (0 %)
-		2 (20 %)
+		4 (40 %)
++		4 (40 %)
weet niet		0 (0 %)

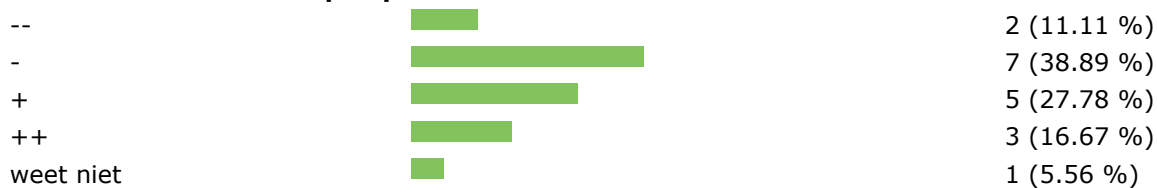
Leerkrachten	Dit versta ik onder een positief pedagogisch klimaat (formuleer kort en bondig)	Dit versta ik onder gedragsproblemen bij kinderen (formuleer kort en bondig)	Hoe vind je dat er nu wordt omgegaan met kinderen met gedragsproblemen (al dan niet gediagnosticeerd)?
respondent 1	een klimaat waarin iedereen tot zijn recht komt en de kans krijgt en heeft om te groeien	Gedrag van kinderen dat buiten de sociaal wenselijke bandbreedte valt	Dat wisselt heel erg. Veel wordt nog op zijn beloop gelaten. Wordt te weinig door gepakt richting ouders en vaak pappen en nat houden.
respondent 2	Proberen kinderen zoveel mogelijk positief te sturen. Aangeven het gewenste gedrag is.	regelmatig regels overtreden, agressief, moeilijk te sturen	Dat kan planmatiger. Soms het idee dat je het alleen moet oplossen.
respondent 3	Een positief pedagogisch klimaat is voor mij een positief en plezierig klimaat waar een kind zich onbelemmerd kan ontwikkelen in zijn eigen identiteit.	Gedrag wat niet binnen het normale valt en waar niet direct op te corrigeren is.	Over het algemeen geen probleem, er zijn gevallen waarbij je gewoon niet meer weet wat je moet doen.
respondent 4	veilig uitnodigend feedback begeleidend	onvoldoende professioneel leerkrachtgedrag handelingsverlegenheid	weinig en onprofessioneel
respondent 5	Dat iedereen zich veilig en gewaardeerd voelt.	Als de eigen veiligheid of die van andere kinderen in het gevaar is.	Wisselend.
respondent 6	Een plek waar de kinderen zich prettig voelen. Waar een duidelijke rust, structuur en regelmaat heerst. Waar duidelijke regels en afspraken zijn. Waar er met respect met elkaar wordt omgegaan.	Kinderen die door de leerkracht niet meer te corrigeren zijn. Een bedreiging zijn voor zichzelf of een ander. Kinderen die niet meer tot leren komen door hun gedrag en een te grote stempel drukken op de rest van de groep.	Ik denk dat we roeien met de riemen die wij hebben. We halen alles uit de kast, maar gaan hier soms veel te ver in door. Wij wringen ons in allerlei bochten om de leerling te benaderen, maar gaan erg ver in het toestaan van grensoverschrijdend gedrag. Hierin moeten wij een veel beter beleid voeren. Wat accepteren wij wel/niet van een leerling. In hoeverre mag een leerling de aandacht opeisen in een groep. Hierin hebben wij geen duidelijke richtlijnen.
respondent 7	corrigeren klein houden, complimenten groot. Positieve dingen benoemen, negatieve dingen; kun je	verstoren van de dagelijkse gang van zaken in de groep. Een gevaar voor andere kinderen. Als een kind zoveel aandacht vraagt dat dat ten	kan alleen voor mezelf praten; vind dat het erg lang duurt voor een kind hulp/verwijzing krijgt. Veel administratieve rompslomp!

	nog leren. Veel werken met beloning op positief gedrag.	koste gaat van de andere kinderen.	
respondent 8	Kinderen hebben in mijn ogen behoefte aan duidelijkheid en structuur. Ik vind het belangrijk dat kinderen rekening houden met elkaar en elkaar de ruimte geven.	Een kind die in zijn gedrag weinig rekening met andere kinderen houdt. Wanneer een kind op zijn gedrag wordt aangesproken, verandert er weinig tot niets aan zijn gedrag.	Ik vind dat er een hoop onduidelijkheid is op school over hoe we omgaan met kinderen die gedragsproblemen hebben. Daardoor is er in mijn ogen niet één lijn in de aanpak
respondent 9	Respectvol en vrolijk.	Niet meer aanspreekbaar op gemaakte afspraken	Zeer wisselend
respondent 10	De kinderen moeten zich veilig voelen op school en met plezier kunnen werken en spelen. Zodat zij ook daadwerkelijk tot leren kunnen komen	Wanneer de veiligheid van (andere) kinderen in gevaar komt. En wanneer deze kinderen teveel aandacht opeisen, zodat ik niet voldoende tijd/aandacht meer heb voor andere kinderen	We proberen deze kinderen zo goed mogelijk te begeleiden. We accepteren misschien teveel. Er zou misschien voor een beperkt aantal kinderen eerder ingegrepen moeten worden. Duidelijker (ook aan ouders) aangeven wat binnen onze school mogelijk is. Met passend onderwijs goed aangeven wat wij als school aankunnen. Bij de inschrijving mogelijk een betere screening.

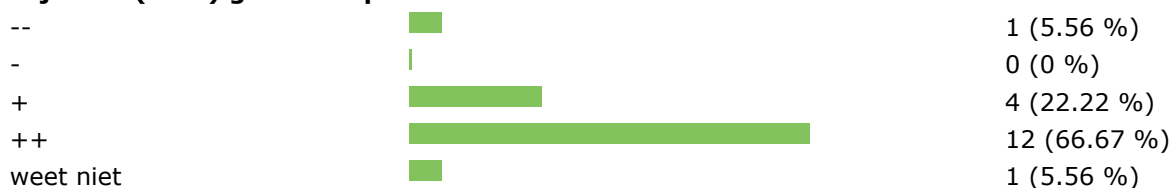
Als ouder voel ik mij welkom op deze school.

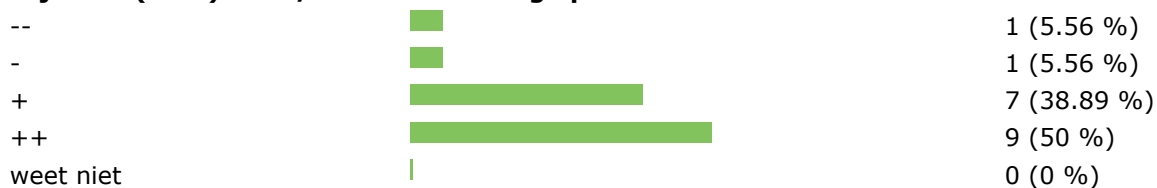
Ik ben bekend met het pestprotocol van de school.

Mijn kind(eren) gaan met plezier naar school.

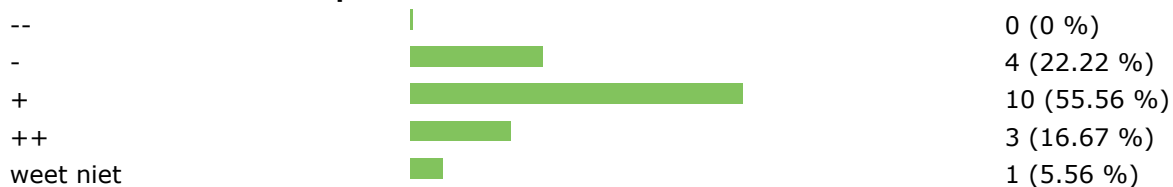
Mijn kind(eren) voelt/voelen zich veilig op school.

De leerkrachten stralen positiviteit uit naar de kinderen.

De leerkrachten stralen positiviteit uit naar de ouders.

Ik zou graag meer informatie van school krijgen over gedragsproblemen bij k...

weet niet		5 (27.78 %)
-----------	---	-------------

Ik ben bekend met gedragsproblemen bij kinderen.

--		2 (11.11 %)
-		5 (27.78 %)
+		8 (44.44 %)
++		3 (16.67 %)
weet niet		0 (0 %)

De school denkt met mij mee als ik vragen heb over de opvoeding van mijn ki...

--		1 (5.56 %)
-		3 (16.67 %)
+		5 (27.78 %)
++		3 (16.67 %)
weet niet		6 (33.33 %)

De school vindt mijn mening over hoe men op de school met elkaar omgaat bel...

--		1 (5.56 %)
-		2 (11.11 %)
+		6 (33.33 %)
++		3 (16.67 %)
weet niet		6 (33.33 %)

Ouders/ verzorgers	Dit versta ik onder een positief pedagogisch klimaat.	Wat verstaat u onder een gedragsprobleem?	Tips en opmerkingen voor de school met betrekking tot een positief opvoedin...
respondent 1	waarin lln. zich veilig voelen om te leren en gemotiveerd worden om samen (l.k + lln.)te leren.	Wanneer het gedrag van het kind zichzelf en zijn omgeving belemmerd om goed onderwijs te genieten.	In groep 1 en 2 duidelijke signalen naar ouders aangeven over de opvallende zaken van het kind. Dit rapporteren en bijhouden én tijdig verwijzen naar het juiste onderwijs. Dit alles in het belang van de leerling, die niet gebaat is bij pappen en nathouden, ondanks de wensen van ouders!!!!
respondent 2	rust uitstralen en niet schreeuwen naar de kinderen	adhd, autisme	op tijd er bij zijn
respondent 3	iedereen is even belangrijk, echter zie 17	continu de aandacht op zich vestigen, waardoor de anderen zich verwaarloosd voelen c.q. de leerkracht onvoldoende tijd kan besteden aan de anderen	een rustplek / time-out plek inrichten
respondent 4	Dat kinderen op een juiste(positieve) wijze opvoeding krijgen over bv omgaan met elkaar, normen en waarden op een veilige wijze	Niet gewenst gedrag dat voor anderen maar moeilijk te hanteren is	Open communicatie hierover!
respondent 5	iedereen elkaar respecteert en goe met elkaar omgaat zonder geweld En er niet gepest word en overal over gepraat kan worden	Iemand buiten de groepvalt En zich anders gedraagd en daardoor opvalt	goed luisteren en er ook wat mee doen
respondent 6	Laat het kind lekker kind zijn en leer het intussen respect te hebben voor een ander, ook als deze een andere afkomst of gewoonten heeft.	Ik heb er een hekel aan dat een kind (meestal zelf onzeker) ten nadele van negatief gedrag richting andere kinderen zich populair wil maken binnen de groep.	Ga zo door zoals jullie de laatste tijd bezig zijn.
respondent 7	Stimulerende uitdagende omgeving waarbij kinderen worden gestimuleerd om zichzelf te verdiepen in talloze onderwerpen.	Gedrag waarvan het kind en/of zij omgeving last van hebben.\r\nHet kind kan hinder ondervinden. Maar ook de andere kinderen kunnen hinder ondervinden. Maar ook de docent kan hinder ondervinden.	Vlonder is een jaren 50 school. Ze hechten aan regels. Gaan uit van een negatief beeld van kinderen en ouders. Ze stimuleren kinderen niet of onvoldoende. We zijn wel tevreden met de huidige leerkracht. Dat dan weer wel.

respondent 8	Eerlijkheid; respect voor elkaar en elkaars eigendommen; betrokkenheid van ouders;	Pesten;\r\nvernietiging;\r\nneenzaamheid;\r\nschelden;\r\nhandtastelijkheden;\r\nvechten;\r\n"een stille";\r\ntimide.	Open communicatie;\r\nSturing samen met ouders;\r\nKinderen bewust maken van hun gedrag;
respondent 9	een opvoeding op basis van wederzijds respect. kinderen hebben niet alleen respect voor ouders maar ouders ook voor kinderen. kinderen mogen ook hun mening geven en moeten gehoord worden.	Het kind is dan moeilijk tot niet te corrigeren op (sociaal)ongewenstgedrag. het is van belang om de achterligende oorzaak te achterhalen. Gedragsproblemen kunnen ook komen door sociaal emotionele problemen als faalangst, inlevingsproblemen enz.	Ik vind het goed dat er op de school een open klimaat heerst. veel is bespreekbaar. ik denk mede door de methode leefstijl. leerlingen leren zich inleven in anderen. Wel zal het misschien prettig zijn als leerlingen problematisch gedrag vertonen dat de juf niet te lang in discussie gaat met die leerling maar dat de leerling misschien doorgetuurd kan worden naar bv meester laurens. ik hoor nu wel eens dat juf in groep 5 lang met een leerling bezig is en dat de rest van de klas dan moet wachten. (klas heeft er wel alle begrip voor en dat is wel prettig. ook voor de jongen in kwestie zelf)
respondent 10	Bemoedigende houding naar kinderen uitgaand van een positiviteit van een kind.	Niet op te antwoorden. Dit is per kind, per leerkracht én per situatie verschillend.	DE gymjuf gaat ervan uit dat een kind geen zin in gym heeft als dit kind een briefje van de ouders bij zich heeft dat het niet mee kan doen. Tot overmaat van ramp wordt dit ook nog eens mondeling naar het kind geventileerd!
respondent 11			Boodschap (van leefstijl) komt bij de kinderen niet altijd aan
respondent 12	Wederzijds vertrouwen, elkaar helpen en elkaar steunen. Kinderen een positieve levenshouding mee te geven.	Als anderen last hebben van negatief gedrag, bijv. dwars, agressief, opstandig.	Goede leerkracht/ouder/kind relatie beschermt tegen gedragsproblemen en is bevorderlijk voor een positief pedagogisch klimaat
respondent 13	dat ieder kind zich kan ontwikkelen op een voor hem juiste manier	mensen/kinderen die niet goed kunnen functioneren in een groep.	
respondent 14			
respondent 15	Kinderen krijgen veel complimenten, het positieve in het kind wordt benadrukt en er wordt uitgezocht welke kwaliteiten een kind heeft. Een kind kan grotendeels zichzelf zijn en voelt zich veilig. Op de	Als het een kind niet lukt om op een normale manier mee te doen in de groep en/of het kind/de groep hierdoor niet kan functioneren. Op de Vlinder is de begeleiding hierbij zwaar onvoldoende.	Straal positiviteit uit naar ouders en vooral naar de kinderen. Meer bevologenheid, probeer elk kind gelukkig te maken en te begrijpen. Niet alleen oog voor de '\doorsnee\'kinderen. Hou het groepsproces beter in de gaten en luister beter naar ouders. Zij kennen het kind het beste. En vat niet alles op als

	Vlonder wordt juist het negatieve benadrukt.		kritiek. Kijk met een open blik naar elk kind en neem niet alle negatieve verhalen over bepaalde kinderen over zonder het kind goed te (leren) kennen. Probeer niet elke 'afwijking' uit te bannen, elk kind is uniek
respondent 16	Fouten maken mag, je bent op school om te leren. Je wordt niet uitgelachen in de klas wanneer je een foutje maakt, kinderen voelen zich veilig in de klas en bij de leerkracht. Stimuleren van positief gedrag. Op tijd ingrijpen bij negatief gedrag/gedragsproblemen.	Wanneer een kind een gedragsprobleem heeft, gedraagt het zich op een manier die hinderlijk of beangstigend is voor andere kinderen of de leerkracht.	Laat de andere leerlingen uit een klas niet de dupe worden van een leerling met gedragsproblemen. Dit is bij de Vlonder in het verleden wel gebeurd. Zowel voor de groep en het betreffende kind is duidelijkheid het beste, ook als dat betekent dat het kind op een andere, aangepaste school beter functioneert en de juiste (intensieve) begeleiding krijgt. Niet te lang proberen of het toch goed komt, dit gaat ten koste van de groep maar ook van het betreffende kind en evt. de leerkracht.
respondent 17	Het kind moet zich vooral veilig kunnen voelen op school. Een kind dat bang is om naar school te gaan zit in een overleefstand en absorbeert niets. Zowel lesstof en opvoedkundige dingen zullen langs hem heen gaan. Ook moet er goed gekeken worden of iets dat wat positief bedoeld is ook altijd positief uit pakt. Als je een stuntelig kind met gym nog eens helpt met een moeilijke oefening lijkt dit nobel, maar plaats je hem ook in de spotlights van de pesters en kun je iets dergelijks beter op een andere manier oplossen. Betrek de ouders er bij of een fysiotherapeute, zij kunnen bijv een koprol oid ook aanleren en het kind daarbij in de luwte laten.	De nadruk ligt bij mij op het woord probleem. Hoe groot is het probleem? Lijdt alleen het kind er onder of de hele klas. Op de Vlonder is er momenteel aan de orde dat een hele klas geïnstrueerd wordt om 1 jongetje niet te triggeren in zijn agressie. Dat vindt ik de wereld op zijn kop en gaat in mijn ogen te ver.	Niets met de mantel der liefde bedekken. Gewoon uitspreken naar een ouder dat haar zoon tijdens schooltijd een klasgenoot onderuit getrapt heeft, houdt de ouders ook 'wakker' in hun opvoeding, want in mijn ogen heeft de opvoeding in de agenda van sommige ouders wegens drukte, werk enz. nog te vaak een ondergeschikte rol. Ook bij probleemkinderen op tijd instanties inschakelen, dit is vaak een stroperig proces en voor je het weet is het schooljaar al weer voorbij. Dit werd geschreven door Karin van Weeghel. Nogmaals excuses dat het interview van de week wat vertraging op liep. Kom je nog interviewers te kort, wil ikzelf ook nog wel met je praten. Ik hoor het graag. Ook op deze vragenlijst heb ik bij sommige vragen meerdere antwoorden, bijvoorbeeld omdat ik nu tevreden ben over dingen wat me vroeger veel verdriet heeft gedaan en andersom. Vriendelijke groet, Karin
respondent 18	dat kinderen, ouders en leerkrachten zich veilig en gerespecteerd voelen	structureel afwijkend gedrag dat voor het kind zelf of een ander negatieve consequenties	Ik denk dat school doe wat binnen haar mogelijkheden ligt.

		heeft.	
--	--	--------	--

Bijlage 6: Observatieverslag.

Observatieverslag gedrag leerlingen binnen schoolburen (11-03-2013)

Leerlingen druppelen een voor een binnen, de bel is gegaan. Er wordt wat gekletst, gegiecheld. Leerlingen hangen hun jas en tas aan de kapstok en lopen de klas binnen. In de klassen wordt er in groepjes gekletst. Sommige leerlingen gaan zitten. Er staan een aantal leerkrachten bij hun klasdeur. Leerlingen worden aangesproken, de directeur wandelt door de school. Bij de onderbouw en de groepen 3/4 zijn er ouders mee naar binnen. Er wordt afscheid genomen. Een aantal ouders loopt nog langs de bovenbouw groepen. De tweede bel gaat, de school begint. Enkele leerlingen komen te laat, ze haasten zich naar hun klas. Het is stil op de gang.

Pauze.

De bel gaat, de pauze begint. Sommige leerlingen stormen de gang op. Anderen lopen rustig. Meeste leerkrachten gaan mee naar buiten, sommige komen later naar buiten. Op de gang blijft het rustig. Tijdens de pauze komen er af en toe kinderen naar binnen om naar de wc te gaan. De bel gaat, kinderen lopen rustig naar binnen in groepjes. De directeur staat bij de ingang en wijst de leerlingen op hun gedrag. Leerkrachten pakken thee/koffie en gaan vervolgens terug naar hun klas. De deuren gaan dicht. Het is stil op de gang.

Bijlage 7: Verslaglegging interview leerlingen.

Ik: Welkom, fijn dat jullie mij willen helpen. Wat waren jullie net aan het doen in de klas?

K: We hadden een verjaardag, daarom hebben we nu allemaal een traktatie. Is toch niet erg?

Ik: Nee hoor, eet maar rustig op. Ik ga wel vast beginnen.

V: Oké.

Ik: Juf C. heeft jullie vast verستeld waarom ik hier ben.

K: Ja voor je school.

V: Een onderzoek!

Ik: Klopt, ik ga kijken wat hier op school goed gaat en wat misschien wat beter kan.

V, K, R: Oké.

Ik: Wanneer je hier door school loopt, hoe voel je je dan?

R: Fijn, goed, het is gezellig.

Ik: Vinden jullie dat ook?

K: Ja.

V: Ja.

Ik: Wat maakt dan dat jullie je zo fijn voelen hier?

I: Het is gezellig, de juffen zijn leuk.

K: Ruzies worden altijd opgelost met praten, we worden geholpen.

V: Ja we voelen ons veilig, de juffen en meesters zijn blij en willen ons wat leren.

Ik: Oké, dat is mooi. Denken jullie dat dit ook voor alle andere leerlingen geldt?

R: Misschien niet voor alle, wel voor de meeste.

Ik: Hoe kan dit?

V: Misschien als je net nieuw bent, of gepest wordt.

K: Ja, zoals S. vorig jaar, dat was niet leuk en daardoor voelde ik me niet fijn.

Ik: Is dat toen goed opgelost? Voelde iedereen zich uiteindelijk fijn?

K: Uiteindelijk wel. Dit jaar is er nog niks geweest.

Ik: Zeg er staan overal van die borden met regels. Weten jullie welke ik bedoel?

V: Ja met die regels die jij vorig jaar steeds op het digibord had.

Ik: Klopt, die ja.

K: Ja die staan er nog steeds.

Ik: Weten jullie welke regels er op staan?

R: Een beetje.

Ik: Wordt er wat mee gedaan in de klas?

V: Niet meer zoals vorig jaar, af en toe.

Ik: Denken jullie dat al die regels voor alle kinderen duidelijk zijn?

R: Ik denk niet voor de kleuters, die kunnen niet lezen.

V: Nee en de zwakke lezers.

Ik: Oh, is dat dan wel handig in de onderbouw?

K: Niet echt, kunnen ze beter plaatjes van maken. Het zijn er ook zo veel.

Ik: Zou het ook anders kunnen? Zodat het voor iedereen duidelijk is?

I: Iets minder, die we kunnen onthouden. Dan vergeten de meesters en juffen ze ook niet.

Ik: Oké. Ik wil even terugkijken op wat er allemaal al gezegd is.

K: Oké juf.

Ik: Jullie voelen je fijn op school, je voelt je veilig, het is gezellig, de juffen praten veel met jullie, ruzies worden opgelost, je wordt begroet in de gang. Klopt tot nu toe?

V: Ja en kinderen die vervelend zijn worden aangepakt. Alleen met buiten spelen en overblijven niet altijd. Maar dat is ook lastig op zo'n groot plein.

Ik: Zou je daar zo een oplossing voor kunnen bedenken?

R: Ze zouden misschien iets meer kunnen rondlopen buiten.

Ik: Oké. Dus eigenlijk kan ik concluderen dat het heel goed gaat hier?

In koor: Ja!

Bijlage 8: verslaglegging interviews ouders

Interview 1:

Ik: Welkom, fijn dat jullie er zijn. Ik wil jullie een aantal vragen stellen met betrekking tot het pedagogisch klimaat hier op school en probleemgedrag.

1: Prima, ik weet niet of ik daar wat over kan zeggen hoor.

2: Haha, we kijken wel.

Ik: Oké, hebben jullie ook de online enquête ingevuld?

2: Misschien mijn vrouw, ik niet.

1: Hebben we die gehad?

Ik: Ja, per mail.

1: Dan moet ik hem nog even opzoeken, sorry.

Ik: Mijn onderzoek gaat dus met name over het pedagogisch klimaat hier op school. Hoe voelen jullie je als ouders hier op school?

2: Welkom, fijn, gezellig. Kinderen gaan met plezier naar school.

1: Dat kan ik beamen.

2: We vonden het wel even lastig in groep 3, bij de kleuters hoorde je veel meer over je kind. Nu moet je er zelf naar vragen.

1: Maar met die spreekuren of na school kan dat wel. Alleen heb je soms het gevoel dat je niets hoort.

Ik: Zou dat anders kunnen?

2: Ik denk dat de leerkrachten doen wat ze kunnen. Het wordt nou eenmaal minder in de hogere klassen.

1: Op zich komen ze wel als er echt iets is, dat nemen we aan.

Ik: Delen andere ouders jullie mening ook?

2: Sommige wel, sommige niet. Niet iedereen is tevreden.

Ik: Jammer dat ik die niet spreek.

1: Klopt, wij hebben niet zoveel te klagen eigenlijk.

Ik: Haha, zijn jullie bekend met de omgangsregels hier op school?

2: Ja die borden geloof ik. Ik hoor mijn kinderen er eigenlijk nooit over moet ik zeggen.

1: Ik ook niet.

Ik: Oké, duidelijk. Hebben jullie ervaring met probleemgedrag hier op school?

2: Ja er was vorig jaar een storende leerling, dat duurde wel een beetje lang. Maar ik begrijp de leerkrachten ook wel. Het zijn ook vaak ouders die niet willen inzien wat hun kind doet.

1: Leerkrachten hebben vaak niet zoveel keus, ze doen hun best, misschien moeten ze wat harder worden.

Ik: Denken jullie dat er een gezamenlijke aanpak ten opzichte van probleemgedrag is hier op school?

1: Dat denk ik niet. Je hoort ook wel andere verhalen, dat het ontkend wordt enzo. Maar als mensen je toch ook verschillend?

Ik: Oké, hebben jullie verder nog opmerkingen.

2: Ja je merkt wel dat de laatste tijd meer aandacht is voor verbeteringen op de Vlinder. Er mag nog wat meer naar buiten gecommuniceerd worden.

Ik: Oké. U?

1: Daar ben ik het mee eens. We zijn overigens nu heel tevreden met de leerkracht.

Ik: Oké, hartelijk dank voor jullie medewerking.

Interview 2:

Ik: Fijn dat je nog even tijd had.

1: Ja ik zit er middenin dus wil wel wat zeggen. Vorig jaar heb ik je ook al eens gesproken toch?

Ik: Ja klopt, dat was voor iets anders. Dit gaat over het pedagogisch klimaat hier op school.

1: Oké, ja daar zijn we met de ouderraad nu ook druk mee bezig. Communicatie blijft altijd het hoofdpunt.

Ik: Hoe bedoelt u dat?

1: Wanneer we problemen onderzoeken komen we vaak terecht bij het punt communicatie.

Ik: Kun je een voorbeeld geven?

1: Een storende leerling, je hoort er lang niets van, het escaleert en dan allemaal ouders op de stoep. Die, als ze het zouden weten, niet op de stoep zouden staan.

Ik: Oké, hoe kan dit beter aangepakt worden?

1: Over dit soort zaken moet gecommuniceerd worden. Desnoods ouders bij elkaar roepen van betrokken kinderen. Maar niet alle ouders zullen daar aan meewerken, dat weet ik ook wel. Je ziet altijd dezelfde ouders.

Ik: Oké, vind je dat vervelend?

1: Nu ik in de ouderraad zit zie ik dat pas. Maar als we het met deze club redden kunnen we er ook wat moois van maken.

Ik: Dus eigenlijk vind jij dat communicatie overal mee samenhangt?

1: Ja eigenlijk wel. Zorgleerlingen, probleemgedrag, maar ook leuke dingen in de klas. Overal moet gecommuniceerd worden. Maar daar zijn we al druk over aan het praten.

Ik: Oké dat is fijn.

1: Verder weet je het wel hè.

Ik: Ongeveer, anders mail ik je.

1: Prima.

Ik: Bedankt.

1: Graag gedaan.

Verslaglegging interview leerkrachten

Er is geprobeerd een groepsinterview op te zetten, maar helaas kwam er geen respons van de leerkrachten. Wel heb ik hier en daar individueel met leerkrachten gesproken.

De vragen die ik de leerkrachten stelde waren:

- Hoe ervaar jij het pedagogisch klimaat hier op school?
- Hoe wordt er volgens jou omgegaan met probleemgedrag? En wat vind je daarvan?
- Op welke gebieden kan de Vlinder nog verbeteringen aanbrengen?

1: We zijn de afgelopen tijd al heel hard aan het werk geweest. Iedereen ervaart vooral veel werkdruk en is daar volop mee bezig. Leerlingen met probleemgedrag worden niet door iedereen hetzelfde behandeld. Soms is het heel lang pappen en nat houden. Maar dat begrijp ik soms ook wel. Er zou wel iets gezamenlijks moeten komen. Zodat we allemaal hetzelfde kunnen handelen, zonder dat het je heel veel extra moeite kost.

2: Het punt hier op school is dat er een bepaalde sfeer is waar moeilijk vanaf te komen is. Ook zijn sommige leerkrachten en ouders zo vasthoudend aan het oude. Soms moeten dingen losgelaten worden. Een grote schoonmaak zal helpen en we timmeren aan de weg, iedereen doet zijn best.

3: De communicatie met ouders kan veel beter. Daar zijn we ook mee bezig, in vergelijking tot een aantal jaar terug is dit al heel anders. Toch hebben ouders hier veel te zeggen. Te veel naar mijn mening. Als leerkrachten mogen we wat sterker worden, daar moeten we elkaar ook bij helpen.